تافی مندالّیم

سلێمانی و جەنگی جیهانی

لە دەمی خۆید ناونووس نەکرابووم. بەڵام وەک لە کەسوکاری خۆمم بیستووە دەبێ لە ساڵی ١٩١٤دا لەدایک بووبم. ئەو کاتە شاری سلێمانی بچکۆلە بووە. ژمارەی دانیشتوانی خۆی داوە لە (١٢٠٠٠) کەس. لەژێر چنگی تورکەکانی عوسمانیدا بووە. بۆیەکا هەتا هاتووە بەرەو پاش هاتووە. بەهۆی زۆرداریی ئەوانەوە: (هەژاری) و (نەخۆشی) و (نەخوێندەواری) تا هاتووە پەرەی سەندووە. خۆ، کە فەرمانڕەوایی عوسمانی کەوتە ناو جەنگی جیهانیی یەکەمەوە، لە ساڵی ١٩١٦دا، ئیتر کوردستان کەوتە ئەوپەڕی سەرگەردانی و شپرزەییەوە. ئەم شەڕە بێجگە لەوەی کەڵکی بۆ فەرمانڕەوایی عوسمانی خۆی تێدا نەبوو، زۆر زیانیشی بەخشی بەو و بەکوردەواری. سلێمانیش یەکێک بوو لە شارە بەناوبانگەکانی کوردستان. بەئاستەم بیرم دێ کە چۆن دانیشتوانی شارەکەم، ناچاربوون ڕەو بکەن بۆ لادێ لە ترسی هورووژمی (ڕووسەکان)[1]!. شەوێکیان لە باخەڵی دایەنەکەمدا (پیرۆز) نوستبووم، لە بن دەوارێکی جافەتیی دێی (نەمەڵ)دا، تا بەیانی مارێکی زل لەناو جێگاکەماندا خۆی مەڵاس کردبوو، کە خەبەرمان بووەوە و مارەکە خشەی کرد، ئینجا پێمان زانی!. ڕەو تەواو بوو. گەڕاینەوە سلێمانی. بیرمە: لە تاو گرانی، ڕۆژێکیان نانم برد بۆ هەژارێک لەبەر دەرگاکەمان. تا نانەکەم دایە دەستی کڵاو و مشکییەکەمی فڕاند!. باوکم هەرچەند ئەم لاو ئەولای کرد و، ڕای کرد بەدوایدا نەیدۆزییەوە! کڵاو و مشکی چوو...! هەروەها لەبیرمە بەو بەر ماڵەکەمانەوە سەربازە تورکەکان، هەر ڕۆژە چەند ئێستر و

(١) ئەوەی لەم بارەیەوە بوترێ ئەوەیە کە سلێمانی لەچاو مووسڵ و بەغدا و کووت و بەسرەدا دوور بوو لە بەرەی ئەو شەڕە جیهانییەی دەوڵەتی عوسمانی لە تشرینی دووی ١٩١٤دا بەشداری تێدا کرد، هەر لەو ساڵەدا بەریتانیا بڕیاری گرتنی بەغدای دا و لە بەسرەوە پێشڕەوی کرد بەرەو ژوور، کوردی - سلێمانی خۆیان خستە ناو کڵپەی ئەو شەڕەوە، ئەویش بەبەشداریکردنیان لە شەڕی (شوعەیبە) و بۆ یارمەتی لەشکری عوسمانی، گوایە بەرگریشە لە ئیسلام و دەوڵەتی ئیسلام. کە ئینگلیز پەلاماری کووتی دا و سەرکەوتنی شەڕەکەی لێ بووە تێوەگلانێک لەو شارەدا و ئابڵوقە درا، ئیدی لەشکری ڕووس کە پێشڕەوی کردبوو لە ئازربایجان و باکووری ڕۆژئاوای ئێراندا و هەتا دەڤەرەکانی سنە و کرماشان. ئەرکی ئەوەشی پێ سپێردرا کە کارێکی وا بکات لەشکری عوسمانی شپرزە بکات تا ئەو مەترسییەی لەسەر (کووت)ە کەم بکرێتەوە و دوا جار لەشکرەی ئینگلیزی بەرەو بەغدا سەرکەوێ.
ئا لێرەدایە کە باشووری کوردستان کەوتە ناو بازنەی مەترسێکانی ئەو شەڕە جیهانییەوە، زیاتر لە دوو جەبهەوە: سلێمانی و ڕەواندز. لە بەهاری ١٩١٦دا ڕووسەکان بەرەو خانەقین و ڕەواندز کشان. لە ١٣ی مارسی ١٩١٦ ڕەواندز گیرا، بەمە تورکەکان لە سلێمانیش ترسان کە بگیرێ، جا لەشکرەکەی ئەوێیان بەهێز کرد و بەرەو پێنجوینیان نارد، دوای شەڕ و کوشتار، لە کۆتایی حوزەیرانی ١٩١٧دا ڕووسەکان پێنجوینیان گرت، بەمە شار کەوتە مەترسی تەواوەوە، خەڵکی لە ترسی دڵڕەقی ڕووس و (خوانەناسییان - وەک لەناو خەڵکا باو بوو) بەهەموو لایەکدا پەرەوازە ببوون. (بۆ زیاتر بڕوانە: العميد شكري محمود نديم/ الجيش الروسي في حرب العراق، ط٣، مطبعة العاني بغداد ١٩٧٤).

بارگیرێکیان بەتۆپیوی فڕێ دەدایە گوێ شیوەکە. هەژاران لە تاو برسێتی پەلاماری یەکتریان دەدا، بۆ ئەمەی بتوانن هەریەکەیان بەشی خۆی لە گۆشتەکانیان بکاتەوە! هەروەها لەبیرمە سەربازەکان گالیسکەیان بەزەلام ڕادەکێشا بارگیریان نەمابوو پێی ڕابکێشن! کە گرانی زۆری سەند، چایمان بەکشمیش و مێوژەوە دەخواردەوە، باوکم شەکری بۆ نەدەکڕا!

دایەنەکەمم لە دایکم خۆشتر دەویست!

دایەنەکەم «پیرۆز»م زۆر خۆش دەویست[1]. لەگەڵ دایکمدا تێکچوون. لێمان جیابووەوە. لە ماڵە دراوسێیەکدا بوو بەنیشتەجێ. برسێتی زەیفی لێ سەندبوو. لە ترسی دایکم، هەموو ڕۆژ بەدزییەوە نانم بۆ دەبرد! ئەم دایەنەم لە دێی (زڕگوێز)[2]ەوە هاتبوو. جاروبار دەیبردمە (زڕگوێز) لە باوەشیدا دایدەنام و، بەسواری گوێدرێژ دەیبردم بۆ ئەوێ. لە لادێ کە هەرچەندە خواردنی باشم دەست نەدەکەوت بیخۆم، بەڵام ژینەکەیم زۆر پێ خۆش بوو. چونکە سەربەستی و خۆشەویستی و گۆڕانێکی ژینم تێدا دەدی. لەوێوە خۆشەویستی سورشت و ژینی ساکار و ئازایانەی لادێییەکان چووە دڵمەوە. لەوێوە خۆشەویستی دایەنەکەم چووە دڵەوە. تەنانەت لە دایکم خۆشتر دەویست! لەبەر ئەوە بەزەییم زۆر پێیدا دەهاتەوە، کە دایکم لەو گرانییەدا دەری کرد. هەر هەلێکم بۆ هەڵبکەوتایە، بەدزیی دایکمەوە دەچوومە لای، ئەوەندەی پێم دەکرا خواردنم بۆ دەبرد. جاروبار کە دڵڕەقی دایکم، دەربارەی دایەنەکەم دەهاتەوە بیر بەزەییم پێیدا دەهاتەوە، دڵم تەنگ دەبوو، بۆی دەگریام. لام وایە ئێستاش کە هەر ئاوارە و کلۆڵ و بێچارەیەک دەبینم و بەزەییم پێیدا دێتەوە و، حەز دەکەم دەستی یارمەتیی بۆ درێژ بکەم، لە کارەساتی دایەنەکەمەوەیە، کە لە لادێ دەبووم، کەسوکاری دایەنەکەم لام کۆدەبوونەوە، دەیانلاواندمەوە. مریشک و کەڵەشێر و بەرخ و گیسکیان بەدیاری دەدامێ. لەبەر ئەوەی ئەو خۆشەویستییەم لێ دەدین، منیش ئەوانم خۆش دەویست باوکم و دایکیشم تۆڵەیان بۆ دەکردنەوە. لام وایە، زۆرتر، هەرلەمەوە بوو، کە لە ژیانی فەرمانبەریمدا، توانیم نزیکەی بیست ساڵ لە گوندەکاندا فەرمان ببینم و، حەزم دەکرد یارمەتییان بدەم لە پێشکەوتنیاندا. تا گرانی بەسەرچوو، دایەنەکەم سەروشوێنی نەما! داخەکەم ئێستاش و ئەوسایش نەمزانی چۆن ڕۆیی و چۆن لەناوچوو! گەلێ جار بیرم دەکرد و بۆی دەگریام تەنانەت ئێستایش کە بیرم دەکەوێتەوە، کسپە لە جەرگمەوە دێت. زۆر جاری وایش هەیە بۆی دەگریم. چونکە بیری ئەوەم دەکەوێتەوە کە هەزارانی وەک ئەو کلۆڵە، سەرگەردانی دەستی زۆرداریی و هەژاری و نەخۆشی و نەخوێندەواریی بوون لەو گرانییەدا... هەموو مردن... هەموو لەناوچوون!

(١) وەک جەمیلەخانی هاوسەری مامۆستا دەیگێڕێتەوە: حەبەخانی دایکی مامۆستا منداڵیان بۆ نەدەما، بەر لە شاکر لە ڕۆژێکدا دوو کوڕی بەسووریژە دەمرێ، جا نەنکیان (دایکی میرزا فەتاح) دەنێرێ لە زڕگوێزەوە ئەم (پیرۆز)ە دێنن تا ببێتە دایەنی شاکری کوڕەزای، ئەویش بەگیان و دڵ خزمەتی ئەو منداڵەی دەکرد، هەتا شاکر پێی دەوت: دایە پیرۆز.
(٢) زڕگوێز: گوندێکە لە باشووری سلێمانی بەدامێنی زنجیرەی گڵەزەردەوە نێزیک ڕێگای قەرەداغ.

خانووەکەمان خۆش بوو

خانووەکەمان گەورە بوو. خۆش بوو. باوکم باخچەیەکی پڕ لە گوڵ و دار و درەختی نایاب و ناوازەی لێ هێنابووە بوون. پڕ بەدڵی خۆمان ترێ و هەنجیر و هەنار و گوێز و توو و، سەوزەمان لێ دەچنییەوە. بەشی خۆمانی دەکرد. جاروبار بەسەر خوزم و دۆست و دراوسێیشدا دەمانبەشینەوە. بێجگە لە بینینی چاوئەندازە جوانەکانی و، خواردنی میوە و سەوزە خۆشەکانی، باخچەکە، جێگای یاریی و گەمە و مەلبەندی سرەوتم بوو. لەگەڵ هاوڕێکانمدا گەلێک جار بەسەر دارگوێز و دار هەنجیرەکاندا هەڵدەگەڕام. خۆ لە هاویندا، نانخواردن و نووستنی ڕۆژیشمان، بەزۆری هەر لەناو باخچەکەدابوو. هەروەک هەموو دەم لە سەیراندا بین وابوو. ئێستەیش کە هاوینان حەز بەگەشتی هاوینە هەوارەکانی (کوردستان) دەکەم، ئەنجامی ژیانی ناو ئەو خانووەیە.

ماڵێکی پڕ لە ئاژاوە و خێزانێکی سەرگەردان

باوکم سی ساڵەکەی دوایی تەمەنی لەم خانووەدا ڕابوارد[١]. وازی لە بازرگانی و هەموو شتێک هێنابوو. خووی دابووە، ئەم باخچەیە و خوداپەرستی. زۆر کەم دەچووە دەرەوە چەند هاوڕێیەکی کۆنی هەبوون، ئێواران دەهاتنە لای. بەدەستی خۆی چایی و قاوەی بۆ تێدەکردن. میوەی بۆ دەکردنەوە و پێشکەشی دەکردن. بەگفتوگۆی خۆش خۆشەوە ڕایاندەبوارد باوکم لە بازرگانییەکەیدا نابووت بووبوو. تەنانەت خانووەکەیشمان لەسەر ناوی خاڵێکم مابووەوە، هێشتا لەگەڵیدا نەیبڕیبووەوە. خاڵم و باوکم، هەرکەسەیان بەلای خۆیدا دایدەتاشی. نەمدەزانی قسەی کامیان ڕاستە. کەسێکیش نەبوو، لە خزمان، دڵسۆزان ناوبژییان بکات. هیچ کامێکیشیان ڕووی نەدەهات داد بگەیێنێتە دادگا. تا مردیش باوکم نەیهێشت من بیبڕمەوە. پاش مردنی بەچەند ڕۆژێک بڕاندمەوە. بەڵام خاڵم (٦٠٠) شەش سەد دیناری لێ سەندم! دایکم و هەندێ خزمان ئەم کردەوەیەی خاڵمیان بەناڕەوا دایە قەڵەم. بەڵام من چونکە چاکەی ئەو خاڵەم بەسەرەوە بوو، بەشیرینییەکەوە لەگەڵمدا بڕاندەوە، نەمهێشت دڵی لێمان بیەشێ!

لە دێی (خێوەتە)[٢] چەند پارچە زەوی و باخی باپیرە گەورەم بۆ باوکم مابووەوە باوکم لەوێش وازی هێنابوو. دابوویە دەست ئامۆزاکانی، بۆی بەرهەم بهێنن لەبەر ئەوە تا دەهاتین دەست کورتتر دەبووین،

(١) باوکی: مبرزا فەتاحی ئەحمەدی حاجی مستەفای حاجی قوربانی سێتە بەسەری هەمەوەند، لە بنەڕەتدا لە گوندی خێوەتەی لای بازیان بوون، دوایی لە گەڕەکی دەرگەزن لە سلێمانی نیشتەجێ دەبن و باوکی بەکاروباری بازرگانییەوە خەریک دەبێ، هاتوچۆی ئێران دەکات. حەبیبەخانی دایکیشی کچی مارفاغا بووە کە ئەویش هەر لە هەمەوەندەکانە، لەناو خزم و کەسدا بە(حەبەخان) ناسراو بووە... میرزا فەتاح لە ١٩٥٤ و حەبەخانیش لە ١٩٦١دا کۆچی دوایی دەکەن.

(٢) خێوەتە: دوو گوند هەر بەم ناوەوە لە دوو جێی جیاواز هەیە، لەوانەیە سیانیش؛ یەکیان لە شارباژێر نزیک بەمۆکەبە و کونەماسی سەر بەناحیەی ماوەت، دووەم لە ناوچەی بازیان، کە ڕاستتر ئەمەیانە، بەو مەزندەیەی=

هەژارتر دەبووین. ئەگەر مزی چەند دووکانێکی دایکم نەبووایە کە لە باوکییەوە بۆی مابووەوە، زۆر بەپەرێشانییەوە دەژیاین. ماڵەکەمان وردە وردە چۆڵ و هۆڵ بوو. وامان لێ هات نە ڕەنجبەر، نە کارەکەر، کەسمان پێوە دانەدەنیشت. من و دایکم سەرمان کردبووە سەر باوکم کە کرد و کۆشی بکات، کە نانمان بۆ پەیدا بکات تا باش بژین، تا هەست بەسەرگەردانی و نوشستی نەکەین. بەڵام باوکم بەگوێی نەدەکردین جیهان و خێزانی بەردابوو، تەنیا بۆ باخچەکەی و، بۆ ئەو چەند دۆستەی دەژیا. نوێژ و ڕۆژوو و قورئان خوێندنێکی زۆری دەکرد. بەڵام خەمی ژیاندنی ئێمە و سەربەرزی ئێمەی نەدەخوارد. من و دایکم ئەمەمان زۆر پێ ناخۆش بوو. هەستمان بەکەموکوڕی خۆمان زۆر دەکرد. کە دەوڵەمەندەکانی خزممان دەدی شەرممان دەکرد لە خۆمان. لەبەر ئەوە زۆر جار ڕقمان لە باوکم هەڵدەسا. لەم دواییەدا دایکم هەموو دەم، لەگەڵیدا تێکدەچوو! ماڵ پڕ بووبوو لە ئاژاوە پڕ بووبوو لە شەڕ و شۆڕ و دوژمنایەتی! تروسکەی خۆشی بۆ کەسمان تێدا نەمابوو! لێمان بووبووە دۆزەخ. بەڕاستی باشیان گوتووە: «نە پێڵاوی تەنگ، نە خانەی بەجەنگ». هەروەها (کوردەواری) باش لە ژیان تێگەیشتوون کە گوتوویانە: «کاسەی پڕ ئاشتیی ماڵە»!

باوکم لەو دەمەدا تەمەنی لە شەست ساڵ تێپەڕی بوو. هەرچەندە لە لەشدا لاواز بوو، بەڵام زۆر بەهێز و هەڕەت بوو. هێشتا بەرگەی ئەوەی پێوە مابوو کە تا سی ساڵی تریش کرد و کۆشی بکات بۆ بەخێوکردنی خێزانەکەی. بەڵام داخەکەم نە هێز و هەڕەتەکەی بەکارهێنا، نە خوێندەوارییەکەی، نە شارەزایی و ڕەوشت و خووە بڵند و پەسندەکانی. وا دیاربوو زللەی ڕۆژگار کاسی کردبوو، لە ژینیش وەڕسی کردبوو!

ئەو پیاوەی کە جاران نەیدەویست دڵی مێروولەیەک بشکێنێ، یان زیان بەکەسێک بگەیێنێ... ئەو پیاوەی کە هەموو منداڵانی گەڕەکەکەی دەلاواندەوە و، دۆستایەتی لەگەڵ دەگرتن، هەموو جارێک میوە و گوڵی باخچەکەی بەسەردا دابەش دەکردن... بەڵێ ئەو پیاوە، باوکم، ئازاری دڵی من و دایکمی زۆر دەدا. نەک هەر خەمی ئێمە، بەڵکو خەمی خۆیشی نەدەخوارد!

باوکم بڕوای نەمابوو بەکەس. بڕوای نەمابوو بەکۆشش و تەقەڵای خۆی! حەزی لە گۆشەگیریی دەکرد! هەوڵی دەدا بەهۆی خوداناسی و باخچە بەخێوکردنەوە، خەم و خەفەتی کارەساتی ڕۆژگار لە دڵی خۆی بکاتە دەرەوە! دە بە لای من و دایکمەوە، باوکم بەهەڵەدا چوو بوو! ئێمە بڕوامان وابوو، کە دەیتوانی زۆر بەئاسانی خەم و خەفەت لە کۆڵ خۆی و ئێمەیش بکاتەوە... ماڵەکەیش بخاتەوە سەر دۆخی جاران: پڕی بکاتەوە لە گەشی و ڕووخۆشی و بگرە و بەردە و میوانداری؛ تەنیا دووکانێکی بچووکی بکردایەوە لە

= کە باوکی مامۆستا بەئەسڵ خەڵکی ئەو ناوەیە و لە تیرەی هەمەوەندە هۆزی (سێتە بەسەر) کە بەپێی (العشائر الكردية) ئەم هۆزە لە هەمەوەند نین بەڵکو دوایان کەوتوون و لەگەڵیاندا ژیاون، ئەمەی لە ڕای ئەدمۆندزەوە وەرگرتووە کە لە (کرد و تورک و عەرەب)دا باسی دەکات. بەڵام ئەمین زەکی بەیەکێک لە پێنج فیرقەی هەمەوەندیان دادەنێ کە لە ١٧٠٠ەوە لە تەرەفی سنەوە هاتوونە بازیان. بۆ زیاتر بڕوانە؛ (تاریخ سلێمانی و ولاتی، چاپخانەی، النجاح، بەغدا ١٩٣٩) وە (العشائر الكردية، ترجمة فؤاد حمة خورشيد، مطبعة الحوادث، بغداد ١٩٧٩).

بازاڕدا، سەری خۆشی و سەری ئێمەیشی بڵند دەکردەوە. خۆیشی و ئێمەیشی دەخستە خۆش گوزەرانییەوە! ئەو باوکەی کە جاران زۆرانبازی لەگەڵ دەکردم و، فێری مەلەکردن و سواری و تفەنگ بەکارهێنانی دەکردم، ئەو باوکەی جاران فێری قسەی نەستەق و هۆنراوەی دەکردم و، گۆرانی بەخۆم و هاوڕێکانم دەگوت... ئەو باوکەی کە جاران دەیبردم بۆ گەشتوگوزار[1]... وا توندوتیژ و تووڕەی لێ هاتبوو، وەها گرژ و مۆن بووبوو، وەها شەڕانی بووبوو، هەموومانی کردبووە کونەوە... هەموومانی خستبووە زیندانەوە! بەڕاستی من و دایکم ڕقمان زۆر لێی دەبووەوە... لە دەستی وەڕس بووبووین... خوداخودامان بوو لە دەستی ڕزگار ببین! وای لێ هاتبوو، دایکم هەموو دەم لەگەڵیدا لە شەڕ دابوو! منیش وام لێ هات ژوورێکی بچکۆلەم بۆ خۆم جیاکردەوە، بۆ ئەوەی لەو هەرا و بگرە خۆم دوور بخەمەوە! کاتی خۆم، بەتەنیایی، لەو ژوورەدا ڕادەبوارد. یان بەخوێندنەوە، یان بەدەستکردی دارتاشی و ئاستەنگەیی و نووسین و وردەکارییەوە کاتی خۆم بەخت دەکرد... بۆ نان خواردن نەبووایە، نەدەچوومە لایان... وام لێ هاتبوو کە بڕوا بکەم: هەموو خێزانێک وەک خێزانی ئێمە ژیانی پڕە لە تەنگ و چەڵەمە و ئاژاوە و ناخۆشی و دوژمنایەتی! لەبەر ئەوە کە لە ساڵی ١٩٢٤دا ئینگلیزەکان بۆمبابارانی (سلێمانی)یان کرد، بەهەلم زانی نە لەگەڵ باوکمدا مامەوە لە شارەکەدا، نە لەگەڵ دایکمدا چووم بۆ (نەمەڵ)! بەتەنیا چووم بۆ ماڵی خزمێکمان کە کوڕی پووری باوکم بوو، لە دێی (دڕەڵە)[2] لە ناوچەی شارباژێڕدا. یەکەم شەوی لێ دەربچێ، بێ دایکیم پێوە دیاربوو، گریام، ئیتر ئەو چەند مانگەی لەوێ بووم زۆر بەدڵخۆشییەوە ڕام بوار، چونکە لەوێ بێ دەنگ و سەنگ بەسەربەستی و ئازادییەوە لەگەڵ منداڵەکانی هاوڕێمدا بەگەشتوگوزار و گەمە و پێکەنینەوە ڕام دەبوارد. ژیانی ناو دێ و شاخ و کێو و سروشت، ئەوەندەی تر لەناو دڵمدا خۆشەویست بوو.

کە گەڕامەوە (سلێمانی) لەگەڵ باوکمدا چەند ڕۆژێکی خۆش و ئاسوودەم ڕابوارد، بەڵام باوکم لەسەر پاڕانەوەی دایکم بەزۆر و بەخواهیش ڕەوانەی لای دایکمی کردم، بۆ دێی (نەمەڵ) لە ناوچەی شارەزووردا، کە لەگەڵ ماڵی خاڵمدا ڕۆیشتبوو پێی لێ دەنێم: ئەوێم زۆر پێ ناخۆش بوو! هەرچەندە خزم بوون هەرچەندە لە میوانداریدا کەموکوڕییان نەبوو، بەڵام من لە دڵدا ئەوێم زۆر پێ ناخۆش بوو

(١) لەم ڕووەوە مامۆستا عومەر مەحوی (سۆران مەحوی) بۆی باس کردم کە مەلا ئەسعەدی مەحوی بۆی گێڕاوەتەوە چۆن میرزا فەتاحی باوکی مامۆستا شاکر هەموو دەم سەری خانەقای مەحوی دەدا و دۆستێکی خۆشەویستی مەلا خالیدی مەحوی بووە، باس و خواسی ئایینی و شیعری شاعیران و دەمەتەقێی ناو مەجلیسی خانەقاکە زۆربەی جار ئەوی تیادا بەشداربووە، هەر ئەم دۆستایەتییەش بوو کە وای کرد مامۆستا شاکریش دوای کۆچی دوایی باوکی پێ لە سەردانی خانەقا نەبڕێ و جارەها لەگەڵ مەلا ئەسعەدی مەلا خالیددا بەشداری کۆڕ و مەجلیسەکانی ئەو خانەقایە بکەن و وەک باوکی تێکەڵاوی پیاوانی ئایینی ببێ و لێیانەوە نێزیک بێ. (لە پێنج شەممەی ٢٠٠٢/٦/٦ لە سلێمانی).

(٢) دڕەڵە و هەباس چەقەڵ: دوو گوندی بچووکی نێزیک بەکارێزەن لەلای ئاوی قەڵاچۆلانی خوارووی ڕۆژئاوای چوارتا. لە گەشتەکەی شارباژێڕیشیدا ساڵی ١٩٢٩ باسی دەکا و ماڵی خزمی لەوێ بووە.

نەمدەویست دەستیاوی کەسمان بەسەرەوە بێ! نەمدەویست باربین بەسەر کەسەوە! تکام لە دایکم کرد بگەڕێینەوە سلێمانی بەقسەی نەکردم! لە داخاندا نەخۆش کەوتم! بۆ یەکەم جار لە ژیانمدا تێگەیشتم کە (ئازادی) نەک هەر ڕێگایەکە تەنیا بۆ (کامەرانی) بەڵکو ڕێگایەکیشە بۆ (تەندروستی) و (سەربەرزی)! هەروەها تێگەیشتم کە (کامەرانی) لەناو دوو هاوڕێی وەک یەکدا پەیدا دەبێ، نەک لە ناوەند هاوڕێیەکی دەوڵەمەند و هاوڕێیەکی هەژاردا. یاخود لە ناوەند هاوڕێیەکی دەسەڵاتدار و هاوڕێیەکی بێ دەسەڵاتدا!

شێخ مەحموود و ئینگلیز[1]

لەم کاتەدا لەشکری عێراق و ئینگلیز ڕژانە ناو شارەوە. فەرمانڕەوایی (شێخ مەحموودی مەزن) دوایی هات. ئێمەیش گەڕاینەوە سلێمانی. هەرچەندە ژیانی ناو ماڵی خۆمانم لەو ژیانەی (نەمەڵ) زۆر خۆشتر دەهاتە پێش چاو، بەڵام کە بەناو بازاڕدا دەگەڕام هەستم بەسەرنوشوستییەکی گشتی دەکرد. شار بەدەست دوژمنەوە بووبوو بەکەلاوە و وێران بووبوو. بازاڕ کەوتبووە کزییەکی تەواوەوە. دەرامەت نەمابوو. ئاسایش لە دەرەوە و ناوەوەی شار تێکچووبوو. گرانی، هەژاری، نەخۆشی، نەخوێندەواری پەرەیان سەندبووەوە ئێستا ئەو سایەم بیر دەکەوێتەوە، کە چۆن لە پاش ڕاکردنی تورکەکانی عوسمانی و هاتنی لەشکری ئینگلیز (سلێمانی) و ناوچەکانی کەوتنە حەسانەوە و، بووژانەوە و، ئاوەدانییەوە! پاشان کە فەرمانڕەوایی (شێخ مەحموود) دامەزرا، چۆن سلێمانی باشتر پێشکەوت لە ڕووی ئابووری و ئاسایش و خوێندەوارییەوە. چۆن دڵی هەموو لایەکمان خۆش بووبوو بەو ئازادی و سەربەستییەوە کە دەست (نەتەوەی کورد) کەوتبوو. چۆن هەر ڕۆژە بازێکمان دەدا بەرەو سەربەرزی و تێگەیشتن و کامەرانی.

(١) شێخ مەحموودی حەفید (١٨٨١ - ٩/ ١٠/١٩٥٦) لە نەوەی کاک ئەحمەدی شێخە، کەسایەتییەکی ئایینی و سیاسی و عەشایری بەهێز بوو، کە ئینگلیزەکان عێراقیان گرت لە ١٩١٩دا کردیانە (حوکمدار)ی ناوچەی سلێمانی، بەڵام ئەو تێڕوانینێکی گەلێ لەمە بەرزتر و فراوانتری هەبوو، بۆیە زۆری نەبرد ئینگلیزەکانی لە سلێمانی دەرکرد و خۆی کردە (مەلیک) لە ١٩١٩/٦/٩ گیرا و دوورخرایەوە بۆ هیندستان، ناوچەکە دیسان کەوتەوە ژێر چنگی ئینگلیزەکان، لە ١٩٢٢دا هێنرایەوە و حاکمیەتی سلێمانی پێ درایەوە، بەڵام شێخ هەر لە هەوڵدانی حوکمەتێکی کوردیدا بوو، کەچی ئینگلیزەکان (بەپێی ئەو بەندانەی ڕێکەوتنامەی سایکس - بیکۆ، ئەیلوولی ١٩١٦) لە نەخشە و پلانیاندا نەبوو کە جۆرە مافێکی وا بەکوردی باشوور ڕەوا ببینن، بەڵکو بەگورجی حوکمەتێکیان لە بەغدا بۆ عێراق دامەزراند و باشووریشیان بەزۆر پێ وەلکاند، لە ٢٩ی مایسی ١٩٢٣ شاندێکی دەسەڵاتی ئینگلیز و عەبدولموحسین سەعدون سەرەک وەزیرانی عێراق و کەسانی تر هاتنە سلێمانی بۆ ڕێگە پاکردنەوەی هێنانی دەسەڵاتی بەغدا، لە ئەنجامی زنجیرەیە ململانێی سیاسی و عەسکەری، دواجار لە ٣ی مارتی ١٩٢٣دا هێزی ئاسمانی بەریتانی بۆمبابارانی سلێمانی کرد و شێخ و لەشکرەکەی خۆیان کوتایە شاخەکانی جاسەنە، دیسانەوە شار ئینگلیز و لەشکری حکوومەتەکەی بەغدا دەستیان بەسەردا گرتەوە و بۆ یەکەم جار سلێمانی بووە چواردەهەمین لیوای عێراق. بەم جۆرە شێخ مەحموود هەتا ٩/ ١٩٥٦/١٠ ببووە سومبولی ڕزگاری نەتەوەیی لە باشووردا.

پاشان چۆن بەهۆی دوژمنایەتی نێوان (شێخ مەحموود) و ئینگلیزەوە هەموو شتێکمان لە دەست چوو!؟ تا لە خوێندنگاکانی سەردەمی داگیرکردنی ئینگلیزەکاندا دەمانخوێند، هەستمان نەدەکرد بەبوونی خۆمان[١].

بەڵام لە کاتی فەرمانڕەوایی (شێخ مەحموودی مەزن)دا هەستمان بەسەربەرزی و کامەرانی دەکرد. لە دوو خوێندنگای شڕ و پڕی سەردەمی ئینگلیزەکانەوە، خوێندنگاکان لە سەردەمی (شێخ مەحموود)دا بوون بەچوار خوێندنگای ڕێکوپێک و پۆشتە و پەرداخ و شۆخ و شەنگ[٢] (شێخ مەحمووی مەزن)، خۆی وەک باوکێکی ڕاستەقینە چاودێری دەکردین لەو خوێندنگایانەدا. جلوبەرگی لەسەر ئەرکی (شێخ مەحموود)، بۆ هەموو شاگردان دروست کرا. هەموو ڕۆژ ئەفسەرەکانی لەشکری کورد، دەهاتن مەشقی سەربازییان پێ دەکردین. هەموو ڕۆژ سلاومان دەکرد، بۆ (ئالای کوردستان). (هەر بژی)مان دەکرد بۆ (خونکاری کوردستان)[٣] گۆرانیمان دەگوت بۆ (ئالای کوردستان). ئەفسەرەکان خەریک بوون دەستەیەکمان فێری تفەنگ بەکارهێنان بکەن، دەستەیەکیشمان فێری سواری بکەن، تا شاگردەکان ئامادەبن بۆ (پێشمەرگەی سوپای کوردستان). هەروەها خەریک بوون ژمارەیەکی زۆریش لە ئامێرەکانی ساز و ئاوازی سەربازی بکڕن بۆ (سوپای کوردستان). تەنانەت پوولی پۆستەیشیان لەبیر نەچوو کە بەناوی (فەرمانڕەوایی کوردستانی خواروو)ەوە دەریان هێنا[٤].

زمانی خوێندنمان (کوردی) بوو. لەو دەمەدا کە تەمەنم لە دە ساڵان تێپەڕی کردبوو، لە شاگردێکی گێژ و وێژ و ترسنۆک لە خوێندن و خوێندنگاوە بووبوومە شاگردێکی دڵ پڕ لە خۆشەویستی بۆ خوێندەواری و خوێندنگا. لەگەڵ سێ شاگردی تردا کرام بەچاوەش. دوای خوێندن دەگەڕاین بەناو شاردا بۆ ئەوەی کردەوە و ڕەوشتی شاگردەکان تەماشا بکەین و، ئاراستەیان بکەین بۆ چاکی. هەموو هەفتەیەک شاگردی بەدخوو سزا دەدرا. شاگردی چاکیش پاداشتی پێ دەدرا. ئەمەیش بەئاشکرا لەبەردەم هەموو مامۆستا و شاگردەکاندا دەکرا.

(١) مەبەست لە قۆناغی یەکەمی حوکمی ڕاستەوخۆی ئینگلیزە لە سلێمانی ١٩١٩ - ١٩٢٢ کە دوای شەڕی دەربەندی بازیان شێخ گیرا و ئینگلیز شاری داگیرکرد و حاکمی سیاسی سلێمانیش (ئیلی بانستەرسۆن ١٨٨١ - ١٩٢٣) کە بەمێجەرسۆن ناسراوە حوکمێکی دلڕەقانەی شارەکەی دەکرد. بەلووتبەرزی و لە خۆڕازییەکی تەواوەوە مامەڵەی دەکرد.

(٢) ئەو قوتابخانانە: ئەعدادی مەحموودی، ڕوشدیەی قادری، ڕەئوفیە، لەتیفیە.

(٣) واتە بۆ: سەرۆکی کوردستان، مەلیکی کوردستان

(٤) لە ڕاستیدا ئەو پوولی پۆستەیە هەر لە چاپخانەکەی شارەوانی سلێمانی لە چاپ درابوو، لەسەر کاغەزێکی ساکار. لە لای ڕاستییەوە نووسراوە (حکوومەت) لە سەرەوە (کوردستان) و لە لای چەپییەوە (جنوبی) لە خواریشیەوە (٨ آنە) کە نرخی پەپوولەکەیە و لە نێوەڕاستیشیدا وێنەی دوو خەنجەری ڕاست و چەپ هەیە، قەراغێکی گرنج نییە، ڕەنگی کاغەزەکە سەوزێکی کاڵە و وێنە و نووسینەکان ڕەشن. قەبارەکەی ٣ × ٤سم... زیاتر بەمەبەستی باج وەرگرتن لە معامەلاتی ڕەسمی خەڵکی دەرکرابوو و بەکاردەهات.

لە ئاغایەتیدا زۆرداریم دی!

بیرمە هەر لە سایەی ئەم بەرگی سەربازی و مەشقی سەربازی و پەروەردەکردنی سەربازییانەوە، ئارەزووم چووە سەر چەک هەڵگرتن و بەکارهێنانی لە پارەی ڕۆژانەکانم کە کۆم دەکردنەوە، بەدزی باوکمەوە دەمانچەیەکی بچکۆلانەم کڕی. پاشان خەنجەرێکی دەبانیشم کڕی. دوای ئەوانە لە ژوورێکی ماڵی خۆماندا، دەستم دایە چەخماخسازی. دایک و باوکم لە ڕووی دڵسۆزییەوە حەزیان نەدەکرد، توخنی ئەو شتانە بکەوم. بەڵام منداڵییەکەی من بەهێزتر بوو لە شیرەی ئەوان و، لە هەڕەشەی ئەوان! گوێم نەدایە قسەیان! جارێکیان دەمانچەیەکم لە دەست دەرچوو. جارێکی تریش بۆمبایەکی دەستکردی خۆمم لە دەست دەرچوو! زۆری نەمابوو لە هەردوو جارەکەدا بریندارببم!

لە ماڵە ئاغایەکی گەورە خەنجەرێکی نایابیان لێ دزیم! چونکە ئاغاکە دادی نەدەپرسیم و تۆڵەی بۆ نەدەکردمەوە، ڕقم لێی دەبووەوە و بەچاوی سووکەوە سەیرم دەکرد! لام وابوو خەنجەرەکە بۆ خۆی دزرابوو، بۆیەکا دادی نەدەپرسیم!؟ ئاغایەکی گەورەی تریش کە زۆر دۆستی باوکم بوو، بەڵێنی دامێ کە دەمانچەیەکم پێشکەش بکات. لەبەر ئەوەی درۆی لەگەڵ کردم، ئەویشم لەبەر چاوکەوت! ئەم دووکارەساتە وایان لێ کردم ڕقم لە ئاغایەتی ببێتەوە. لە هەموو ئاغایەکیش بسڵەمێمەوە! تا زۆر زۆریش تاقییان نەکەمەوە، بڕوایان پێ نەکەم!؟ کە بووم بەفەرمانبەر، کردەوە و ڕەوشتی ئاغاکانم بەبەد و ستەمکارانە دەهاتە پێش چاو. لەبەر ئەوە تا پێم بکرایە بەرەنگاری دەسەڵاتی ناڕەوایانم دەکرد! هەرچەندە (کوردەواری) ئەو ناوچانە، بەتایبەتیش زۆر لێکراوەکانیان ئەمەیان پێ خۆش بوو، بەڵام ئاغاکان زۆر جار بەدگۆییان لێ دەکردم، لای فەرمانڕەوایی بە(کۆمۆنیست)یان دەدامە قەڵەم!

بەچکە دەوڵەمەندەکانم خراپ هاتە پێش چاو!

لە گەڕەکەکەماندا زۆربەی منداڵەکان کوڕە هەژاربوون. بەڵام هەندێک لەمانە، ئایا لەبەر ترس بووبێ، یان لەبەر تێنەگەیشتن، یاخود لەبەر چنۆکی و چاوبرسێتی، دوای قسەی زۆردارانە و خۆپەرستانەی دوو سێ بەچکە دەوڵەمەند دەکەوتن!؟ ئەو بەچکە دەوڵەمەندانە کوڕە ئاغایش بوون! چەند جارێک ئەو منداڵانە بەسەرۆکایەتی ئەو بەچکە دەوڵەمەندانەوە، لە باخچەی ماڵی ئێمە و لە باخچەی ماڵی گەلێک کەسانی تر، میوە و سەوزەیان دەکردەوە و دەدزی و دەفڕاند. هەموو جارێک لە خۆمم دەپرسی: ئەگەر منداڵە هەژارەکان میوە و سەوزە بدزن، دەڵێن لەبەر ئەوەیە کە لە ماڵی خۆیاندا میوە و سەوزەیان نییە بیخۆن بۆیەکا دەیدزن! ئەی بەچکە دەوڵەمەندەکان کە لە ماڵی خۆیاندا هەموو جۆرە سەوزەیەکیان هەیە، بۆ چ دەیدزن؟! ئێستەیش سوپاسگوزاری باوکمم کە لە منداڵیدا وەهای پەروەردە کردم کە هەرگیز حەز لە دزی کردن نەکەم و بێ ڕێدانی خاوەنی لە باخ و بێستانی کەسیش میوە نەکەمەوە و میوە نەڕنم.

کوڕە دەوڵەمەندێک دەناسم: هەموو ئێواران ئەوانەی لەبەر هەژاری خۆیان دەهاتنە بەرماڵەکەیان بۆ پارچە نانێک بیاندەنێ، هەموویان ئاگادار دەکرد وەک سەرباز بۆی ڕیزبن و مەشقی بۆ بکەن، بۆ ئەمەی دەمێکی تەواو بۆ بەزم و پێکەنینی خۆی خۆشی لە دیلی ژێر دەستییان ببینێ! ئەو هەژارەی لەژێر

فەرماندەیی ئەودا مەشقی سەربازانەی نەکردایە، نانی نەدەدایە!؟

جا ئەم کارەساتانەی لەو ئاغا و کوڕە ئاغا و بەچکە دەوڵەمەندانە چاوم پێ دەکەوت لەگەڵ فیز و لووت بەرزی و خۆپەرستییەکەیان... ئەمانە هەموویان منیان خستە سەر بیرکردنەوە لە چینی دەوڵەمەند و ئاغاکان... لە خۆم دەپرسی: لەبەر چی وان؟! بۆچ وا دەکەن؟! بەڵام تا گەلێک ساڵ تێنەپەڕی تێیان نەگەیشتم! نایشارمەوە لە دڵدا ڕقم لێیان دەبووەوە! حەزم دەکرد لە هەژارە باشەکان نزیک ببمەوە نەک لەوان! گەلێک جار شەڕ و شۆڕم تووش دەبوو لەگەڵ ئەو بەچکە دەوڵەمەند و ئاغایانەدا!

جارێکیان بوومە سەرکردەی گەلەیەک لەو منداڵە هەژارانە ڕاوێژی هوروژمان کرد و بڕیارمان لەسەر دا و، دارم بۆ هەموویان پەیدا کرد. لە تەنگی بانگی شێواندا بەرەنگاری بەچکە دەوڵەمەند و کوڕە ئاغاکان و نۆکەرەکانیان بووین. خۆشبەختانە شکاندمانن و، ڕاومان نان و، ناچارمان کردن بەرێزگرتنمان! لەوەوە هەستمان بەسەربڵندییەک کرد، بەدڵخۆشییەک. ئێمە منداڵە هەژارەکان زۆرتر هۆگری یەکتری بووین. ئیتر لەوە بەولاوە، تەنیا لەگەڵ خۆماندا یاریمان دەکرد. نزیکی ئەو بەچکە دەوڵەمەند و کوڕە ئاغا خۆپەرستانە و خاوەن فیزانە نەدەبووینەوە! لام وایە لەم سەرچاوەیە و هەندێک شتی ترەوە بوو، کە لە دواڕۆژدا، بوومە دۆستی هەژار و کڵۆڵ و بێچاران. پڕ بەدڵیش بەرەنگاری (زۆرداری)ی هەموو خاوەن دەسەڵاتێکم دەکرد، لەسەر ئەوان. هەر لەسەر ئەم کردەوانەیشم بوو کە دوژمنانێکی زۆر بەچنگم لە دواڕۆژدا بۆ پەیدا بوو، لە زۆردارانی خاوەن سایە و مایە و دەسەڵات. لەسەر دەستی ئەوانیشدابوو، کە زۆر تەنگ و چەڵەمە و گیروگرفتم هاتە بەر و، زۆر پەند و شیرەتم لە ڕۆژگار وەرگرت.

لە ناو ئاژاوەدا گەورە کرام

دایکم و باوکم، هەردووکیان خودا پەرست بوون. نوێژیان دەکرد و، ڕۆژوویان دەگرت و قورئانیان دەخوێند. بەڵام هەردووکیان لەشیان کز و لاواز، کەللەیان پڕ لە ئاشووب، دڵیان پڕ لە خەم و خەفەت بوو. هەردووکیان گرۆز و نەکلۆک بوون. بەڵام لە تەمەندا لە تێگەیشتندا لە بیروباوەڕا لە ڕەوشت و کرداردا زۆر لەیەک جیاوازبوون. دایکم ڕێزی لە داماو و هەژار و سەرگەردان زۆر دەگرت. بەدڵ خۆشی دەویستن، یارمەتی دەدان. باوکم ڕێزی لە خوێندەوار و، خوداناس و ڕەوشت بڵند زۆر دەگرت. دایکم ئەوپەڕی نازی دەکێشام باوکم بەپێچەوانەوە نازی نەدەکێشام. دایکم لەگەڵمدا ڕووخۆش و قسەخۆش و، کردەوە ڕەندین بوو. بۆ خۆشی دڵی من هەموو سامان و گیانی خۆی بەخت بکردایە، بەلایەوە کەم بوو... بەڵام باوکم وشک و برنگ توندوتیژ و تووڕە بوو لەگەڵمدا. بەکورتی هەردوولایان ئەم پەڕ و ئەوپەڕیان لێ گرتبووم! جا پەروەردەکردنی کەوتبووە ناوەند (ساردی) و (گەرمی)ی ڕەوشت و خووی هەردووکیانەوە! لەبەر ئەوە (کەلەپوور)[1]ی لەش و ئەنجامی کردەوەکانیان، کەلکێکی کەم و زیانێکی زۆری بەمن بەخشی! ئەم

(١) ڕێی تێدەچێ مەبەستی لەمە (بۆماوە – وراثة) بێ کە لە جۆری پێکهاتە و جورمی لەش و لاری باوک و دایکیدا پێی بڕاوە و خۆیشی لە سەرەوە ئیشارەی بێ داوە. هەروا ئەم ڕاستگۆییە لە باری دەروونی و هەڵسوکەوتییەوە ئاستی یادداشتەکانی مامۆستا گەلێ بەرزتر دەکاتەوە و بەها و نرخیان زیاد دەکات.

جۆرە پەروەردەکردنە وای لێ کردبووم، لە (لەش)دا: لەڕ و لاواز و، زۆر جار نەخۆش لە (گیان)دا کز و بێ هێز و ترسنۆک لە (هۆش)دا سەرلێشێواو و هەڵەدار ببم! داخەکەم منیش گرۆز و نەکلۆک و قسە ڕەق و توند و تیژ بووبووم! وام لێ هاتبوو، نەک جیهان نەک ژیان خۆیشم لەبەر چاو بکەوێ!؟

خوێندنم پێ خۆش نەبوو، لێی دەترسام!

دوو سێ جار ناردمیانە حوجرە لای مەلاکان بخوێنم، لە تاو نوقورچی کچێکی شاگرد کە پێی دەخوێندم، لە ترسی ئازاری داری مامۆستا مەلاکان یەک لەدوای یەک حوجرەکانم بەجێ هێشت بێ ئەوەی هیچیان تێدا فێربم! باوکم ناچار ما خۆی لەماڵەوە قورئان و نووسین و نووسراوە فارسییەکانی پێ دەخوێندم، لێرەدا لە ترسدا فێر دەبووم! بەڵام دڵم نەدەچوو بەخوێندنەکاندا. چونکە تێیان نەدەگەیشتم لەوانەش نەبوون کە دڵم پێیان بگەشێتەوە! پاشان باوک چوو بۆ (ئێران) بۆ کڕین و فرۆشتن ئەو کاتە دەسەڵات بەدەست ئینگلیزەکانەوە بوو. ئامۆزایەکی باوکم، ناردمیە بەر خوێندن لە خوێندنگا. لە هیچە خستمیانە پۆلی سێهەمەوە لەوێشدا گێژ و وێژ بووم، تەقەی سەرم دەهات. حەزم لە خوێندنەکان نەدەکرد. تێیان نەدەگەیشتم لە داری مامۆستاکان دەترسام قینم لە خوێندنگا دەبووەوە کەچی بەشەو پڕ بەدڵ گوێم لە چیرۆک و بەسەرهاتی پاڵەوانان دەگرت، کە چیرۆک خوانێکی ناسیاوی دراوسێمان دەیکرد. جار بەجارێک خوێندنگام بیر دەکەوتەوە.

هەناسەیەکی ساردم هەڵدەکێشا بۆ خۆم چونکە وەک شاگردەکانی تر خوێندنەکان فێر نەدەبووم تا وەرامی باش بدەمەوە هەموو جارێکیش بەشەرمەوە یاخود بەلێدانەوە لە پۆلەکەمدا دەگەڕامەوە جێی خۆم! چەند ساڵێک لەناو ئەم ئازاری دەروونییەدا تلامەوە. چەند جارێک تێیدا نەخۆش کەوتم پاشان بۆم دەرکەوت کە هۆی ناشێتییەکەم لە خوێندنەکاندا ئەوە بوو کە وەک شاگردەکانی تر منیان لە پۆلی یەکەمدا دانەمەزراندبوو. بۆیەکا بنچینەی خوێندەوارییەکەم وا چرووک بوو. بەدڵ حەزم دەکرد لە پۆلی سێهەمەوە بمگێڕنەوە بۆ پۆلی یەکەم، تا بتوانم منیش ڕوو سوور و سەر ئەفرازبم لە بەردەم مامۆستاکان و شاگردەکاندا. هەرچەندە لە سەردەمی فەرمانڕەوایی (شێخ مەحموودی مەزن)دا گوێزرامەوە بۆ خوێندنگایەکی تر کە لەوێدا کەمێک حەزم لە خوێندن و هەستم بەبوونی خۆم دەکرد، بەڵام داخەکەم ئەم ساڵە و ساڵێکی تریشم، بێجگە لە دوو ساڵەکەی پێشوو بەفیڕۆ لەدەست چوو! کە زانیم بنچینەی خوێندنەکەم چرووکە پڕ بەدڵ ئامۆژگاری خۆم بەجێ هێنا و، لە پۆلی شەشەمەوە گەڕامەوە بۆ پۆلی پێنجەم! لێرەدا کارەساتێک ڕووی دا، کە بووە بەهۆی گۆڕانی بیروباوەڕم دەربارەی خوێندنگا و خوێندەواری. یەکەمی پۆلەکەمان ڕۆیی بەپێی ڕستەی ناوەکان نەک بەپێی پلەی خوێندەواریم وا ڕێککەوت ناوی من لە دوای ناوی ئەوە دەهات. هەرچەندە لە بارستایی خوێندەواریدا زۆر لەدوا بووم، بەڵام بەو ڕێکەوتە کە بووم بەیەکەمی پۆلی پێنجەم دڵم یەجگار خۆش بوو! سەرم یەجگار بڵند بووەوە! لە خۆم دەپرسی: بۆ چ زۆرتر تێنەکۆشم؟ بۆ چ زۆرتر خۆم ماندوو نەکەم؟ بەڵکو سەربکەوم! بەڵکو پێش بکەوم! کێ دەڵێ: ئەم یەکەمینییە درۆزنەی خۆم ناکەم بەیەکەمینییەکی ڕاستەقینە؟ باش بوو لەو دەمەدا خوداوڕاستان چەند مامۆستایەکی نوێ و شارەزا و وریا و، کارگوزار لە خوێندنگاکەماندا دامەزران بەهۆی ئەوانەوە بۆ یەکەم

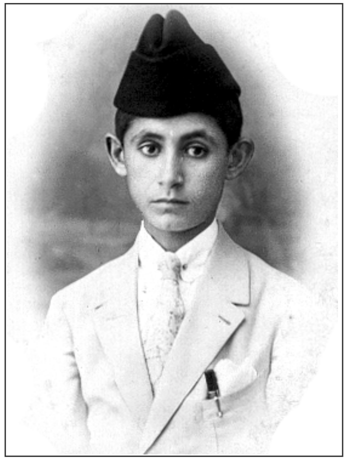

جار بەڕاستی لە ژیانمدا خوێندنگا و خوێندەواری و مامۆستایانم بەدڵداچوو. تێکۆشینەکانم سەریان گرت. لە تاقیکردنەوەکاندا، یەک لە دوای یەک بەباشی دەردەچووم. ڕۆژ بەڕۆژ باشتر دەبووم پاش یەک دوو مانگێک تێکۆشانی تەواو، وام لێ هات بووم بەیەکەمی ڕاستەقینەی پۆلەکەم! ئای لەم خۆشییە!

ئیتر لەو ڕۆژەوە بەتێکۆشین و خوێندن دڵم خۆش دەبوو و، کامەران دەبووم ئەمەندە هۆگری خوێندن بووم لە هەموو تاقیکردنەوەکاندا یەکەمم بەرنەدەدا. تەنانەت لە پۆلی شەشەمدا کە دەرچووم، بووم بەیەکەمی خاک (لوا)ی سلێمانی. لەناو یەکەمەکانی خوێندنگاکانی سەرەتایی عێراقیشدا جێگایەکی باشم گرت. لە سەرەکی[1] خوێندنگاکەمانەوە لە ئاهەنگێکی گەرم و گوڕدا پیرۆزباییم لێ کرا و، ئافەرین کرام... لە زۆر لای تریشەوە پیرۆزباییم لێ کرا. جا ئەم سەرکەوتنانەم بوو کە گیان و دڵمیان بووژاندەوە. هەستیشیان پێ کردم بەبوونی خۆم و، بەسەربەرزی و کامەرانی وایشیان لێ کردم کە بڕوام بە(خۆ)م بێ، کە دەتوانم لە هەموو شتێکدا لە هەموو کاروبارێکدا بەهۆی هەوڵ و تێکۆشانەوە سەربکەوم، بەڵکو دەتوانم ببم بەیەکەم لە هەموو سەرکەوتنێکمدا! بەڵێ، ئەم سەرکەوتنانەم بوون کە پاڵیان پێوەنام ببم بەمامۆستای خۆم کە ئاراستەیان کردم بۆ دۆستایەتی بۆ پیاوەتی بۆ نیشتمانپەروەری بۆ ژیانێکی پاک و پوختە و سەربەرزانەی پڕ لە کامەرانی. بەڵێ وابوو... ژیان چوو بەدڵمدا لەبەر ئەوە ترسم لێی نەما!

نەخۆشی باوک و دایکم کاری تێ کردم

لە پشووی هاوین پاش تاقیکردنەوەی پۆلی پێنجەمدا، باوکم و دایکم هەردووکیان نەخۆش کەوتن. تەنانەت منیان بەدیارەوە مابووم بەکەڵکیان بێم. نەخۆشییەکەی دایکم کوشندە بوو. لەوە دەترسام بیکوژێ. شپرزەیییەکی زۆر و دڵتەنگییەکی بەهێز ڕوویان تێ کردبووم. دایکمم زۆر خۆشدەویست. بەزەییم پێیدا دەهاتەوە کە بەتەنیا دەبووم بۆی دەگریام. بەڵام لەبەردەم خزمەکاندا خۆم کز پیشان نەدەدا. باش بوو لە سایەی خوداوە لە پاش چەند ڕۆژێک دەرمان خواردن هەردووکیان چاک بوونەوە.

کوردایەتی لە مامۆستایەکەوە فێر بووم

هەرچی باوکم بوو هۆگری بیروباوەڕی ئیسلامەتی بوو. ئەو حەزی وا دەکرد فەرمانڕەواییەکی ئیسلامی وەها هەڵبکەوێ کە هەموو ئیسلامەکان بەیەک چاو تەماشا بکات و، هەموو نەتەوەیەکیش مافی خۆی لەژێر سێبەری ئەودا بەتەواوەتی دەست بکەوێ. حەزی لە زۆرداری نەدەکرد. بەرەنگاری دەکرد. منیش تا

(١) سەرەکی: بەڕێوەبەرایەتی.

ماوەیەک لەسەر بیروباوەڕی باوکم بووم. بەڵام ڕۆژێکیان مامۆستایەکی نوێ کە ناوی (عەبدولواحید نوری)[1] بوو، وتارێکی نیشتمانپەروەرانەی دا بۆ شاگردەکان، کە منیش یەکێک بووم لەوان، لە بابەت یەکێک لە شۆڕشەکانی کوردەوە. چونکە وتارەکە پڕ لە ڕاستی و دڵسۆزی بوو، چونکە زۆر لێکراوی و داماویی و لێقەوماویی کوردەواری پیشان دەدا، زۆر کاری تێکردم بیروباوەڕم هاتە سەر کوردایەتی و، دڵم چوو بەنەتەوەی کورددا. ئەم خۆشویستنە لە دڵمدا گڕی گرت. تا دەشهات گڕەکەی بڵێسەی دەسەند، بەتایبەتی لە پاش ئەوەی کۆمەڵە هۆنراوەکانی (حاجی قادری کۆیی)م خوێندەوە کە لە ساڵی ١٩٢٥دا چاپ کرابوو. پاشان وام لێ هات لە دوایی (خودا)، کەسی ترم لە (نەتەوەی کورد) خۆشتر نەدەویست لە ڕاستیدا (کوردایەتی)م دەپەرست! بڕیاریشم دا: «هەتا دەمێنم سامان و گیانم لە پێناو کامەرانی و پێشکەوتن و سەربەرزی (کورد)دا بەخت بکەم». ئیتر لەوساوە هاتمە کۆڕی (نیشتمانپەروەری) و (گەلپەروەری)یەوە. ئەوەندەی هۆشم بڕی کردبێ و لە توانامدا بووبێ. بەپێی کات و جێگا و مرۆڤ، لە کۆششکردن دوا نەکەوتووم! بۆ گەیشتن بەم ئامانجە پیرۆزەیش لە سەرێکەوە بڕیارم دا: «ببمە مامۆستای خۆم و، خۆم پێ بگەیێنم». لە سەرێکی تریشەوە بڕیارم دا: (لە ڕێگای بڵاوکردنەوەی خوێندەوارییەوە، «نەتەوەی نەژادی کورد» وریا بکەمەوە و بیخەمە سەر ڕێگای پێشکەوتن و سەربەرزی و کامەرانی). لەم کاتەدا کە ساڵی ١٩٢٧ بوو[2]، تەمەنم لە چواردە ساڵیدا بوو[3]... لە تاقیکردنەوەی پۆلی شەشەمدا بەیەکەم دەرچووبووم. ئیتر لەو ڕۆژەوە تەمەنی منداڵیم بڕایەوە. پێم نایە تەمەنی کوڕێنییەوە. سەرم هەڵبڕی ڕاست بوومەوە. گوڕم بەستەوە. خۆم گورجوگۆڵ کردەوە. بۆ ئەوەی منیش لە «ژیان»دا ڕێگایەکی تەخت و فراوان بۆ خۆم بکەمەوە!

(١) عەبدولواحید نوری: (١٩٠٤ - ١٩٤٤/٧/٥) هەر زوو باوکی کۆچی دوایی کردووە، جا لای خاڵی کە نوری عەلی ئەجزاچی بوو پەروەردە و گەورە بووە، بۆیە هەر ناوی ئەویشی وەرگرتووە لە قوتابخانەی نموونەی سەعادەتی سلێمانی خوێندوویە، لە ١٩٢٧ (دار المعلمین)ی بەغدای تەوا کردووە لە هەڵەبجە و سلێمانی و شەقڵاوە و چوارتا مامۆستا بووە، خاوەنی دەست و قەڵەمێکی ڕەنگین بووە، دەڵێن لە بواری ڕۆژنامەگەریدا کاری کردووە، نووسینەکانی بەبیری پێشکەوتوو و زانستی سەردەمەکە ئاو دەدا، کوردپەروەرێکی ڕاستەقینە بووە، زمانەکانی تورکی و عەرەبی و فارسی باش زانیوە، کۆمەڵێ وتار و کتێبی وەرگێڕراوی هەیە، لەگەڵ چەند شیعر و سروودێکی نیشتمانی و نەتەوەیی کە مێشکی قوتابیەکانی پێ ئاو دەدا؛ لە کتێبەکانی: لە وڵاتی ئادەمیزادە سەربەستەکاندا ١٩٣٩، پیرۆزی منداڵ ١٩٤٠، بەرەو ڕووناکی ١٩٤٢، لە ڕێی سەرکەوتنی ئینسانا ١٩٤٣. هەروا کۆمەڵێ کتێبی بۆ خوێندنی قوتابخانە لە عەرەبییەوە گۆڕیوە.

(٢) ئەو دەمە تازە لە پۆلی دووەمی خوێندنگای دووەمی دەرچووبووم.

(٣) بەمەرجێک لەم کاتەدا بووە ١٩٢٧/٦/١٥ کە شێخ مەحموود (ڕێکەوتننامەی پێنجوین)ی لەگەڵ حکوومەتی عێراقدا مۆر کرد بۆ کۆتایی هێنان بەشۆڕشەکەی و وازهێنان لە سیاسەت، دیارە ئەوەش بەهۆی ئابڵوقەدانێکی دەوڵەتانی چواردەور و فیتی بەریتانیاوە بوو. لەو ڕۆژانەدا خەڵکەکەی سلێمانی دووچاری نائومێدی و دڵشکاوییەک ببوو، ئەم کڵپەسەندنی گیانی کوردایەتییە لە دەروونی مامۆستا و قوتابییاندا لەو ڕۆژە ڕەشەدا شتێکی دڵخۆشکەر بووە، گۆڕانێکی بەرچاویش بووە لە شێوازی خەباتی ڕزگاری نەتەوەییدا.

گەشتی شارباژێڕ
١٩٢٩

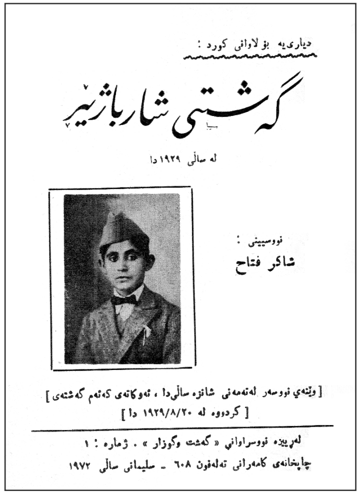

ساڵی ١٩٢٩ لە ڕۆژی ٢٠ی مانگی گەلاوێژدا ئاواتم هاتە دی. دووشەممە بەیانەکی، سێ سوارە. من و باوکم و کوێخای (دڕەڵە – حاجی ڕەشید)، ڕوو بەکەلی (ئەزمڕ) دەستمان کرد بەڕۆیشتن. هەتاکو سەر پلەکان بەئاسوودەیی لێمان خوڕی، کە لەوەدوا تووشی بەردەڵانی و ڕەشەبایەکی بێ هاوتای شاخەکە بووین، تا گەیشتینە چایخانەکەی ئەزمڕ دابەزین. ئەو پێخۆرەی پێمان بوو خواردمان. دوای سات و نیوێک بەرەو (دڕەڵە) دەستمان کرد بەڕۆیین، بەناو ئەم کێو و کەژ و شیو و دۆڵەدا. کزەبایەکی شەماڵیش بەلار و لەنجە دەهات. خۆی ئەدا لە یاڵی ئەسپ و ماینەکانمان، پەخشانی ئەکردن و، ئەیخستنە بەر تیشکی پرشنگداری ڕۆژ. وەکو ئاوریشمێکی ڕەنگ خورمایی دەیدرەوشاندەوە. لەلایەکی تریشەوە دار و دەوەنی ئەو چیایەی کە بووبوونە خاڵی سەر گۆنای خۆی، بەخۆشی هاتنی شەماڵی شاخەکانی ژوورووەوە شنەیان ئەکرد. دڵ چ دڵێکە کە هەموو دەم ئاخ نەخوازێ کە لەناو ئەو نزارە و ئەو مێرگ و مێرغوزارەدا تەمەنی شیرینی خۆی ڕاببوێرێ. ڕۆژ نەگەیشتبووە نیوەڕۆ گەیشتینە سەر (باسکی دڕەڵە)، دابەزین. بەچاو تەماشای ئەو چاوئەندازە جوانەی گوێ چەمەمان ئەکرد. سنگیشمان بەهەڵمژینی ئەو شەماڵە بۆنخۆشە ئەبووژاندەوە لەسەر قاڵی و ڕایەخی دەستکردی کوردستان دانیشتین. حەساینەوە. تاوێک خەریکی ئاوە سەهۆڵاوەکەی (دڕەڵە) بووین. تاوێکیش لە کونی دووربینەوە تەماشای گوندەکانی بن ئەو چیا گەورانەمان ئەکرد. نان خورا. نوستین، لە نوستن بووینەوە. ئینجا نۆرەی ڕاو بوو.

ڕاوە کەوێکی سەیر ١٩٢٩/٨/٢٠

من و (حاجی ڕەشید) کە گەورەی دێیەکە بوو، شان بەتفەنگ و کەمەر بەکێلانە خەنجەر، هەموو کەلوپەلێکی ڕاوە کەومان لەگەڵ خۆماندا برد. چووینە ناو ئەو حاشارەوە کە لەولای (دێ کۆن) یاخود (ڕەز)ەکەوە بوو. لەو حەلەوە تاکو نزیکی ئێوارە بێ سرپە و خشپە لەناو حاشارەکەدا خۆمان مات کرد. چاومان بەو کونەوە بوو کە لوولەی تفەنگەکەی تێ دەخرێ بۆ کوشتنی ئەو مەلانە. کە لەپاش تاوێک پەیتا، پەیتا، دەستەیەک فیژاڵک، پۆلێک کۆترە باریکە. قۆڵێک سوێسکە، لەگەڵ تاک و تەرایەک کەو دەهاتنە سەر ئەو ئەستێرکە گچکەیە کە لە چۆڕە ئاوی چیاکە بەچۆڕە چۆڕ پڕ بووبوو. وەلێ چونکو مەبەسی

(حاجی ڕەشید) هەر کەو کوشتن بوو، لەوانی کەی تەقە نەدەکرد. کاتێکمان زانی سێ کەو شان بەشانی یەک هاتنە گوێ ئاوەکە. پڕ کەیف و شادی و مەستی ئازادی ئاویان نۆش کرد. بەدەنگی سازئاساییشیان دڵیان خۆش ئەکرد. حاجی لەو کاتەدا، دەستی نا بەپەلەپیتکەی تفەنگدا، بەختی ناپوختم چووە جێگەی سەخت، تفەنگی بێ کارە لێمان بوو بەمار!... هەرچەند پەنجەی پیادەنا و دەی ترووکاند، بایی جریوەی چۆلەکەیەک هاڕەی نەکرد. لێمان یاخی بوو، هەر تەقەی نەکرد. کاتێکمان زانی کەوەکانیش بەم کەینە و بەینەیان زانی و سێ بەسێ دایان لە شەقەی باڵ و ڕووەو هەورازی چیاکە دەستیان کرد بەفڕین. ئێمەیش بەدڵێکی پڕ ئێشەوە هاتینەوە ناو دێ، تاکو بۆ سۆزی (حاجی ڕەشید) بەتفەنگەکەیەوە جارێکی تر چووەوە ناو حەشارگەوە. کات نەگەیشتە چێشتەنگاو بەچوار کەوی ناسک و باسک و قۆڵ قەوییەوە هاتەوە ماڵەوە. لە بانگی شێواندا هەر چواریانمان بەسوورکراوی، لەسەر سینی هاتە بەردەم. بێ ئێوە ناخۆش بەخواردنیان شادمان بووین. بەم ڕەنگە ڕۆژی سێ شەممەیشمان دوایی پێ هێنا.

ڕاوە ماسی ١٩٢٩/٨/٢٢

هێشتا ڕۆژ نەبوو بووەوە، لە خۆشی بینینی ڕاوە ماسی، لەپڕ، ناو بەناو خەبەرم ئەبووەوە، چونکە ئەو جۆرە ڕاوە ماسییەم هێشتا نەدیبوو. بۆ بەری بەیان زۆری نەمابوو. جریوەی چۆلەکە و شنەو سروەی کزەبای بەیان لە پێخەف سەری بەرز کردمەوە. چاوئەندازەکەی یەجگار دڵگیر بوو. لەلایەکەوە شەماڵ خۆی ئەدا لە پرچی ڕەنگینی چنار و عەرعەر بەجارێ نەشئە پەخشانی ئەکرد، لەلایەکی تریشەوە ڕۆژ چەشنی کیژێکی چواردە ساڵە بەلار و لەنجە و نازێکی بێ ئەندازەوە دەم و چاوی، بەسەرە تاتکێ، لە قوتکەی کەلەوە دەرئەخست. دەمی وەک شکۆفەیەکی بەری بەیانیانی بەهاران بەئاستەم دەپشکووتەوە، بەپرشنگی تیشکی روومەتی یاقینیشی گەڵای ئەو دار و دەوەنانە، ئەو چیمەن و لالەزارەی وەک تارایەکی ئاڵ دەڕازاندەوە. هەرچەند ئەو تیشکە گەوهەرینەیش ئەیدا لە ڕووی ئەو ئاوچەمە، ئاوی چەمەکەیش وەک ئاوێنەیەک بەرامبەر بەڕۆژ و ڕوو بەئاسمانی بێ پایان، تیشکی ئەڵماسینی خۆی ڕەوانە ئەکردەوە.

منیش لە خۆشی ئەم دیمەنە جوانانە، جوولە کەوتە لەشمەوە و وەکو تێزگەی تفەنگ لە پێخەفەکەم ڕاپەڕیم و گورج و گۆڵانە خۆم کۆ کردەوە و، چست و چالاکانە ترۆتفاقی چا لێنان و ڕاوە ماسیم ئامادە کرد. هەندێکم بەپاشکۆی ئەسپەکەمدا قایم کرد و لێم خوڕی ڕوو بەچەم، هەتا گەیشتینە گۆمێکی گەورە، لە گوێ گۆمەکە هەوارمان لادا و چاییمان ساز کرد و، دۆشەکەمان ڕاخست و دەستمان کرد بەماندوو حەسانەوە. چای دەمی کێشا و لە پێخۆر خواردندا بووین و (حاجی محەمەدی برای حاجی ڕەشید) لەتەک منداڵەکانیا، بەپەلە هاتن و دەسیان کرد بەقرژاڵ کوشتن لەبن بەردە بچکۆلەکانی گوێ چەمەکەدا. ڕاست و چەپ، دەسێک و قاچێکیان نەبێ، هەموو پەل و پۆیان لێ دەکردنەوە. لە پێش ئەوەیشا بەڕۆژێک، بەدیارەوە بووم، هەندێ (ژاری ماسی)یان هێنا و تا دەمێک کوتایان. لەگەڵ هەندێ ئەسپۆن و تۆزێ سرێشدا تێکەڵیان کرد. بڕێک شێلایان، تا وەک هەویری لێ هات. ئینجا لە چەشنی دەنکە دەمەر قاچاندا، پلیت، پلیتە، دەیانبڕی و دەیانخستە بەر خۆر، تا وشک ئەبوونەوە. جا بەم دەرمانەیان دەگوت:

«ژار ماسی». ئینجا حاجی ئەو پلیتانەی دەخستە ناو دەنکە ترێ و قاشە کاڵەکەوە، یاخود دەیخستە ناو کونێکی تەپڵەکداری زۆر بەهێز و تینەوە کە لەژێر سکی بەچکە قرژاڵەکەدا بوو.

(حاجی موحەممەد) بەکۆمەڵ ئەم خۆرشتە ماسییانەی دەخستە ناو چەم و گۆمەکەوە، ماسییەکانیش قووتیان ئەدا.

کاتمان نەکرد بەنیو سات چەند ماسییەک بەحۆلی و گێژبییەوە سەر ئاو کەوتن و هاتنە قەراغ گۆمەکەوە. ئێمەیش بەسووکییەکەوە دەستمان کرد بەگرتنیان. بەڵام هەر ئەوەبوو. ئیکە هەرچەند چاوەڕوانیمان کرد یەک ماسیەکمان بەدی نەکرد. ئەمەیش لە بێ بەختیمان بوو. چونکو هەموو جارێ (حاجی موحەممەد) ئەیگوت: «هیچ جارێ نەبووە، بەنیوەی ئەو دەرمانە سی ماسی و چل ماسی نەکوژین!...».

دەی بام وابێ... قەی ناکا!...

هەرچی چۆنێک بێ، ڕابواردنێکی خۆشمان ڕابوارد، کاتێکی شیرین بوو لە ژیانماندا. خۆزگە بەرۆژی وا دەگەیشتینەوە.

بەڕاستی زۆرم پێ خۆش بوو کە بەدڵێکی بێ ئەندێشەوە کۆچمان کردە گوێ (گۆمی کچان). ئینجا دەستمان کرد بەئاگرکردنەوە و چایی سازکردن و ماسی برژاندن. هەر لەو کاتەیشدا بەوێنەگر (فۆتۆگراف)ەکەم وێنەیەکی ئەو دیمەنەم کێشا.

خوا تەم و خەمی لە دڵمان ڕەواندەوە. ئەو ڕۆژە خۆشەویستەیشمان بەم دڵە خۆش و ڕۆشنەوە ڕابوارد. تا قرچەی نیوەڕۆ لەوێ بووین. ئینجا هاتینەوە ماڵێ. نوستین. پاش نوستن، هەر بەشێوەی جاران ڕوو بە(ناو ڕەزان) سواری ئەسپ بووین. تا زەردەپەڕ لەوێ بووین، ئینجا هاتینەوە.

قەڵاچوالان ١٩٢٩/٨/٢٣

بەیانەکی کە لەچای خواردن بووینەوە، چوونی (قەڵا چوالان) هەر لە مێشکمابوو، ئەجوولایەوە. چونکو لەم چەند سەدەی دواییەدا، یەکە فەرمانڕەوایی کورد کە هەڵکەوتبێ لە شاربازێڕ و شارەزووردا، لە بنچینەدا لەوێدا دامەزراوە. بەئارەزوویەکی گەرمەوە ڕووم لە (حاجی موحەممەد) نا. ئەسپمان زین کرد. بەجووتە سوارە لە سوێی تەلارەکەی (دڕەڵە)وە لووت بەسەرەو ژێر ملمان نا بۆ گوێ چەمەکە. لەوە بەولاوە ڕێگا خۆش بوو. هەتا نیوەی ڕێ بەشی زۆری ڕێگاکەمان هەر بەغار و ڕمبازی، بەگورگە لۆقە و چوار ناڵە کردن بەئەسپەکان ڕائەبوارد. ئینجا لەبەر ڕێ سەختی، بەپوختی لە تەنگەی کەژ و چەمەکە لاماندا. کەوتینە هەوراز. بەسەر باڵی شاخەکەدا ڕێگامان بڕی، تا گەیشتینە نزیک دێیەکە.

لە ڕێگادا (حاجی موحەممەد) هەر باسی چلۆنی ئەو دێیەی بۆ دەکردم و جێ ڕاو و سەیرانی پیشان ئەدام. کاتێ کە لەم قسانەدا بووین بە(گۆڕ)ێک گەیشتین، چەشنی سنووق، هەر چوارلای بەتەلەبەردی خشت و لووس گیرابوو. لەسەر (کێل)ەکەی گەلێک نووسین و نەحش و نیگار هەڵکەندرابوو. کە بەڵگە بوون بۆ ئەوەی (بەردتاشی) لەو دەمەدا چەند لەپێش بووە. ئەمە چونکە بابەتێکی مێژوویی بوو، وام بەجوان زانی کە وێنەیەکی بگرم. هەر تۆزێکی کە چووین بەولاوە، لەسەر شاخەکە تووشی (گومەزێکی

کەلاوە) هاتین، بەبەرد دروست کرابوو ناوەکەی پڕ بوو لە تاق و دەرگا کە ئەیڕوانی بەسەر هەموو (قەڵا چوالان)دا. گومەزی (شێخ حەمە وەسیم)[1]یان پێ دەگوت کە پڕ بوو لە گۆڕی (پاشا) و (مەلا) و (پیر)ە گەورەکانی فەرمانڕەوایی (بابان). گورج لە ئەسپەکەم هاتمە خوارەوە وە ئەسپەکەم دایە دەست (حاجی) و بەسەڵتی چوومە ناوەوە. تەماشام کرد: هەرچی گۆڕێکی تیابوو، بەتەلە بەردی جوان و خشت، تەنشت درابوو. هەر گۆڕەی کێلێکی باڵا بڵند و سپیکە لەو خشت و خۆڵی تیا دانرابوو، کە بە نووسین و نەخش و نیگارەوە ڕازێنرابووەوە.

بەڕاستی دیمەنی ئەو کێل و گۆڕانە باوەڕی تەواوی پێ پەیدا کردم کە لەو دەمەدا چەند (بەردتاشین) و (هەڵکەندن) پەسەند و پێشکەوتوو بووە. چونکە ئێستایش بەگران شتی وا لەو چەشنە لەلای ئێمە دروست ئەکرێ. خۆ گۆڕی (شێخ حەمە وەسیم)یان لە هەموویان ڕێکوپێک تر بوو. چونکە لە زانا هەرە گەورەکان و خواناسەکانی ئەو سەردەمە بووە. تەنانەت ئەڵێن توانیوێتی چی لە دڵی پیاودایە دەری بخات. کە ئەمە نیشانەی ئەوەیە لە زانستی دەروونی و لە ڕازی دەروونیدا زۆر شارەزا بووە. خۆی چامە (قصیدە)یەکی فارسی هەڵبەستووە، کە لە گۆڕەکەی خۆی، بەنووسینێکی جوان هەڵکەندراوە. باسی ڕابواردنی تەمەنی خۆی ئەکا و لە خوایش ئەپاڕێتەوە. ئێستایش بەئاسانی دەخوێندرێتەوە، بەڵام لە پەلەپەلیدا هەر ماوەی ئەمەندەم بوو کە لێی بخوێنمەوە: «آنکە کردم از دهر برفت».

هەروەها چوار گۆڕی تریشم بەرچاو کەوت، بەڵام نووسینەکانیان قرتا بوون، خوێندمەوە، یەکێکیان هی (مستەفا پاشای بابان) بووە، بۆ ئەوانی تریش لە لادێییەکانم پرسی، گوتیان گۆڕی (عەبدوڵڵا پاشا) و (سلێمان پاشا)ی بابان بوون، لە خۆشی بینینی ئەم هەموو کەلەپوورانەمان سەرخۆش بووم، وێنەیەکی تێکڕاییم گرتن و سواری ئەسپەکەم بوومەوە.

(١) شێخ محەممەد وەسیم؛ شێخ محەممەد وەسیمی گەورە: هەروەک مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس دەڵێ: «لە دەوروبەری ١٠٤٠ک-دا لەدایک بووە»، زانایەکی گەورە و پایەیەکی بەرزی بووە لە زانستە ئایینییەکاندا، لە ڕۆژانی حوکمی بەکر بەگی کوڕی سلێمان پاشادا کە ١٢ ساڵ حوکمی کردووە، لە قەڵاچۆلان مودەڕیس بووە، مامۆستای زانای گەورە شێخ حەسەنی گڵەزەردە و سلێمان پاشای گەورە بووە کە لە ١٧٦١ز-دا فەرمانڕەوایی کردووە -دیارە ئەمە لەگەڵ مەزەندەکەی مامۆستا عەبدولکەریمدا ڕێ ناکەون کە بۆ ساڵی هاتنە دنیای دایناوە- بۆیە هەر خۆی دەڵێ: «بەداخەوە هەروەک مێژووی لەدایکبوونی بەتەواوی نەزانراوە مێژووی وەفاتیشی نازانرێ، ل ١٣١». لە سەردەمیدا چەند زانایەکی پایەدار لە قەڵاچوالان مامۆستا بوون؛ مەلا محەممەدی غەزایی و مەلا جامی چۆڕی. گەلێ بەرهەمی ئایینی بەنرخی بووە، لەوانە (سنن الصلاة) بەڵام فەوتان.

مامۆستا (مەحموود ئەحمەد محەممەد) لە باسێکیدا ساڵی وەفاتی بە١١٧١ک دادەنێ. بۆ زیاتر بڕوانە:

١- مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس: بنەماڵەی زانیاران، چ١، چاپخانەی شەفیق بەغدا ١٩٨٤.

٢- ڕۆشنبیری نوێ، گۆڤار، ژمارە (١٠٢) ساڵی ١٩٨٤، مەحموود ئەحمەد محەممەد، بایەخدانی بابانییەکان بەزانست و ڕۆشنبیری.

لێمان دا ڕۆیشتین، تووشی گۆمێک بووین. حاجی گوتی: «ئەمە لەو دەمەدا ئاش بووە. ئاویان لە کانییەکی دوورەوە بەسەر ئەم شاخەدا بۆ هێناوە. ئەم چەمی بەردەم شارەیش لەو دەمەدا لەو بەرەوە ڕۆیشتووە».

ئینجا تۆزێک ڕۆیشتین گەیشتینە بەردێ. کەلاوەکانی شاری (قەڵاچوالان) بەردەکانیان دیاربوون. لە بن دار توویەکا وێنەیەکی دێیەکەم گرت. تۆزێ ئاومان خواردەوە و ڕوو بەدرەڵە گەڕاینەوە. دێی (قەڵاچوالان) ئێستە کە چوار پێنجماڵێکە. کاتی خۆی ئەوەندە و نیوەی ئێستای شاری (سلێمانی) گەورە بووە. (قەڵاچوالان) دەکەوێتە سەر ئەو چوار شاخەی کە چوار لای دەشتەکەی قەڵاچوالانی گرتووە. کاتی خۆی ئەو دەشتە هەمووی باخ و باخات بووە، کە پڕ بووە لە میوەی هەموو ڕەنگە و دار و درەخت. کە گەڕاینەوە نزیکی گوێ چەمەکەی پێشوو بووبووینەوە. چەند هەنگاوێک ڕۆیشتین، تووشی ئەستێرک (حوض)ی (سلێمان پاشای بابان) بووین. ئەستێرکێکی پان و گەورە بوو. هەمووی بەبەردی شاخەکە کرابوو لەم لاو لەو لایشیەوە دار گوێزێک و دار توویەکی گەورە هەبوو. ئێستە تێکچووە، قسڵ و گەچی پێوە نەماوە، لە پشتیشیەوە (ڕەزی خانم) بووە کە ئێستە تۆزێ ڕێ و شوێنی ماوە. لە خوارەوەیش باخچە و باخ بووە. کە لەوبەریەوە گردێکی لێیە، ئێستەیش دار و پەردووی خانووەکانی ماون، بەگردی (تەپڵچیان) بەناوبانگە. تەپڵ لێدەر و دەهۆڵ ژەنی لەشکری بابانەکانی تیا بووە. ئەو حەلە بیست هەزار کەسی پتر تیا بووە. شارێکی گەورەتر و پانتر بووە لە سلێمانی ئێستا، کە پاشە جار کردیان بەپایتەختی دووەمی فەرمانڕەواییەکەیان.

لە زانایان، لە وێژەوانان، لە ئایین ناسان، لە پیشەوەران، لە هەموو ڕەنگێکی تیا هەڵکەوتووە، (مەلای بێوەران - شێخ حەمە وەسیم) مەلای بەناوبانگیان بووە، کەچی ئێستەیش بەجۆرێکی وا سروشتی لێ ئاڵۆزاوە، کە کەس تیا ناحەوێتەوە!

سیوەیل ١٩٢٩/٨/٢٦

لە دوای (قەڵاچوالان) هەتا ڕۆژی یەکشەممە کە ئیمڕۆیە هەر بەمەلەکردن و چوونە (دڕەڵە کۆن) و سواربوون ڕام بوارد، (حەمە پاشای ئەوڕەحمان ئاغا) لە شار بەڵێنی دابوومێ کە بێتە لام و پێکەوە بچین بۆ دەرەوە، بەڵام بەڵێنەکەی خۆی بەجێ نەهێنا!. کە ڕۆژ خۆی لە کەلەوە دەرخست ئێمە لە چای خواردنەوەدا بووین. پاشان من و (حاجی موحەممەد) ڕوو بەدێی (وەڕاز) کە لە بەشی (سیوەیل) دایە لێمان خوڕی. لە ساتی سێدا گەیشتینە ئەوێ. لە ڕێگادا بەناو چەم و چوغورد و دار و دەوەن و هەڵگێڕ و گرد و دۆڵیشدا تێپەڕمان کرد. لە هەندێ پلە و سەختەڵانیش دەرباز بووین. لە ماڵی پوورە (حەبێ) کە پوورزایەکی (حاجی محەممەد) بوو لامان دا. خانەخوێکەمان ژنێکی ئازا و وریا و نان بدە و بەکاربوو. خزم دۆست و شیرین کار بوو. لە تەمەنی خۆمدا، ئافرەتی وام لە کورددا نەدیبوو. هەر سێ منداڵەکەی لە ژێر سەرپەرشتی خۆیدا میوانداریبیان ئەکردین و فەرمانیان هەڵ ئەسووڕاند. حەزم ئەکرد بەوێنەیەکی (پوورە حەبێ) ئەم گەشتنامەیەم بڕازاندایەوە، بەڵام ڕەوشتی کۆمەڵایەتیمان ڕێی ئەوەی نەدام!

لەناو بەدەورهاتن و نازگرتنی ئەم ماڵە یەک باڵەدا هەتا کاتی هەشت لە تەک کوڕێکی قسەخۆش و دڵشادکار دانیشتم. چوومە نوێژی. دیمەنی دار و دەوار و چیمەن و مێرغوزاری (وەڕاز)ی بێ ڕازیش، لە هەر چوارلاوە چاوەکانمیان ئەگەشاندەوە، دڵمیان ئەبووژاندەوە. ڕێگاکە: بەم بەر و بەو بەریا درەختی گەورە گەورە ڕیزی بەستبوو. چڵە مێو و چووزەرە گەڵا سەر و پۆتەڵاکی لق و پۆپەکانی دارەکانی وەک پووشینی ژن داپۆشیبوو. هێشووە ترێکانیش، ڕەشەکە و سپێکە، وەک لە ئاهەنگ و زەماوەندی منداڵاندا ئەبینرێن. بەدامێنی دارەکاندا شۆڕبووبوونەوە، دارەکانیان ڕازاندبووەوە. چوومە بن دارێکەوە وێنەگرەکەم ئامادە کرد. (حاجی موحەممەد) و (فەرەجی جۆڵا)یش کە لە تەنشت ئەو کەڵە مێو و دارانەوە وەستابوون، لەناو وێنەی دێی (وەڕاز) و جەنگەڵستانەکەدا دەرچوون. هاتینەوە هەوار بۆ لای کوڕی پیاوەکان، (کاک ئەمین)ی برای (ڕەشید ئاغای عەبدوڵڵائاغا)ی پشدەریش کە هاتبوو بۆ بینینی ئێمە لەوێ بوو. باسی سەرگوزشتە و ڕەوشتی پشدەری بۆ ئەکردین، بەڕووخۆشییەکەوە لەوێ جیابووینەوە بەرەو لالەزاری (ساوەپان) و (کەندەسوور) کە لە پشت دێوە بوون جوولاین، (حەمە شیرین)ی کوڕی (پوورە حەبێ) و (وەستا فەرەجی جۆڵا)ی هەورامیش لە گەڵمان بوون، ئەمیان لە بابەت هەورامییەکانەوە قسەی بۆ ئەکردم.

بەناو چەمێکا ڕۆیشتین. (دارمازوو) و (دارخرنووک) سەری شاخەکەیان لێ گرتبووین. (چڕە چنار) و (دار عەرعەر)یش سەریان دابووە یەک، ڕۆژیان لێ شاردبووینەوە. (کۆترە باریکە)یش بەقۆڵ و بەپۆل بەسەر چڕۆی قوونازی چڵە گوێزەکانەوە، بەسەرماندا فڕکەیان ئەکرد. ئاوە زیوینەکەیش بەسەر بەردەبلوورینەکاندا تافە تافیان ئەکرد و ئەڕژانە خوارەوە. ئەم تەنشت و ئەو تەنیشتمان بەڕەز و بەرزەمێو و، بەدار بەهێ و ناسکە هەرمێ، بەدار قۆخ و قەزوان و، بەدار هەڵووژە و دارەوەن بەچڕی داگیر کرابوون. لە پاش ڕۆیشتنێکی چارەکە ساتی، (ساوەپان)مان تەواو کرد. لە پەزەکانی (کەندە سوور)یش تێپەڕمان کرد. چووینە ناو دارگوێز و گەڵوازەکەیەوە. هەندێ ترێی مام برایمەیشمان لەگەڵ بڕێ ترێی تر لە چووزەرە مێوێک پچڕاندبوو. بردمان لەگەڵ خۆمان و خستمانە ناو ئاوە ساردەکەی ناو چوغوردەکەوە. بەگفتوگۆی خۆشەوە هەندێک دانیشتین و ترێکەمان خوارد و ئاوەکەیشمان نۆش کرد. ئینجا هێواش هێواش، ڕوو بەهەوراز، بەسواری چووینەوە بۆ ماڵ، نوێژی پاش نیوەڕۆ (عصر)م کرد. هەندێک بەناو باخەکانی ئەم لایەیشدا گەڕام. چوومەوە ماڵەوە.

لەگەڵ (ئەمین ئاغا)دا شێومان کرد. کوتوپڕ گوێم بەگۆرانییەکی کوردی زرنگایەوە. کە گوێم گرت لەو بەرمانەوە دەستەیەک کوڕە هەرزەکار بوون گۆرانیان دەگوت. ڕێم لێ خواستن. لە تەک (حەمە شیرین) و (فەرەج)دا چوومە لایان، بەئاوازی بەنازیانەوە شانازیم کرد. پاشان داوای هەڵپەڕینێکم لێ کردن. دڵیان نەشکاندم، بەشادمانییەکەوە دەستیان کرد بەهەڵپەڕین، لێمدا هاتمەوە. لە نوستندا بووم (فەرەج) دەستی کرد بەئاوازی شێوەی شارباژێڕی، لە خۆشیدا خەوم لێ کەوت. بەیانی پاش چای خواردنەوە لەگەڵ (فەرەج)دا گەلێک جێگای تر گەڕام. ئەویش لە ڕێدا لەبابەت ڕابواردنی دێیەکەوە قسەی بۆ ئەکردم، دەیگوت:

دار مازوو

سالّی نۆ بەر دەگرێ:

١- مازوو: کە بۆ بیدە و بستێن «تجارەت» دەست ئەدات.

٢- جەوت: کە بەکاری تالّدانی مەشکە دێ. بەلاّم ئەم بەرە هی دار مازوو نییە، هی داربەڕووە.

٣- بەڕوو: کە بۆ نانی مرۆڤ و گیانلەبەریش دەست ئەدات.

٤- گزگل: ئەمە بۆ تالّدان بەکار ئەهێنرێ.

٥- خڕنووک: بۆ بیدە و بستێن، بۆ تالّدانی مەشکە بەکارئەهێنرێ.

٦- سیچکە: ئەمیش لەگەلّ مازوو هەر بۆ تالّدانی مەشکە بەکارئەهێنرێ.

٧- دەموکانە: بۆ چاکردنەوەی برین بەکارئەهێنرێ.

٨- قشکە: ئەمە گەزۆی لەسەر دەبارێ، بۆ تالّدانی مەشکەیش بەکارئەهێنرێ.

٩- گەلاّ: لە نزیک پاییزەوە گەلاّکەی لێ دەکەنەوە بەچلّەکەیەوە دەیخەنە ناو لق و پۆپی دارەکەی خۆیەوە، هەتا زستانێ. لای خۆیان «گەلّی»ی پێ ئەلّێن، ئەمە بۆ خواردنی زیندەوەر (حیوانات) بەکارئەهێنرێ.

دارەبەن

ئینجا (حەمە فەرەج) لە بابەت (دارەبەن) یاخود (دارقەزوان)ەوە قسەی کرد، گوتی:

«دیسانەوە (دارەبەن) یان (دارقەزوان) کە بەرەکەی بریتییە لە قەزوانە شینە، لە دەمەو پاییزدا قەدەکەی لە زۆر لاوە بریندار ئەکرێ، کۆجەلّەی قوڕی پێوە دەنێن. بنێشتی لێ دەردێنن، دارەکەیشی بۆ سووتاندن بەکەلّک دێ، وەک (بوخور) بۆنی خۆشە».

گوزەرانی وەڕاز

جێگاکە بەردەلاّنی بوو، دەشتی کەم بوو، چەم و چوغوردێک بوو کە پڕ بوو لە ڕەز و هەرمێ و بەهێ، ئەو تەرحە دارانەی کە لەمەو پێش ناوم بردوون، دانیشتوانی گوندی «وەڕاز» لەسەر ئەوانە ئەژین، هەرچی دەغلّ و دانە لە شارباژێڕی دەکڕن، «وەڕاز» بەهەرمێ و ترێ و مازوو و بەڕوو بەناوبانگە، باخاتەکانی سێ هەزار گەزێک درێژ دەبنەوە، سی مالّێک لە گوندەکەدا دانیشتوون، ژمارە سەریان ئەگاتە (١٥٠) سەد و پەنجا کەسێک.

(ڕەشید ئاغا) سەرداریانە، ئەو دەیەک «زەکات»یان لێ کۆ ئەکاتەوە، بەلاّم لە ڕاستیدا پتریان لێ ئەسێنێ، خۆیشی هەندێکی لێ ئەدات بەفەرمانڕەوایی، هەندێک لە لادێییەکان ڕێک کەوتبوون کە ئیتر لەمەودوا فەرمانی بەبێگاری بۆ نەکەن، زۆر لێی دلّشکاو بوون. بەلاّم (حاجی موحەممەد) ئامۆژگاری (پوورە حەبێ)ی کرد، گوتی: «تۆ جاران چەندت بەندەیی بۆ کردوون، ئێستە دوو ئەوەندە بەندەییان بۆ بکە، چونکە ئێستە کە دەستیان کورتە بەسەرتانا، ئەوە بۆ تۆ هونەرە کە بەندەییان زۆرتر بۆ بکەیت!؟» ئەویش ژیر بوو، گوتی: «بەگوێت ئەکەم!؟»، (ڕەشید ئاغا) کەپر و ساباتی لەوێ کردبوو، ژنەکەیشی

لەوێ بوو، «ئەمین ئاغا»ی برای دایکی، ئێستە نامەنووسین و ژمێرکاری بۆ ئەکات، سالّی بەسی لیرە و هەندێ گەنم و جۆ، خۆیشی کردوکۆشی دەکا، لادێییەکان (ئەمین ئاغا)یان زۆر خۆش ئەوێ، چونکە بێ وەیە. هەروەک بەسەریاندا دێ، شیرەتی براکەیشی دەکات کە زۆریان لێ نەکات.

ڕەوشتی پشدەری

(ئەمین ئاغا) لە بابەت ڕەوشتی پشدەرییەوە گوتی: «خاکی پشدەر لە پردی (تەیەت) بەولاوە، بەگشتی زەوی ئاغایانی (میراودەلی)یە. هەموویشیان ئامۆزا و خزم و خوارزای یەکترن. هەریەکە هەشت نۆ دە گوندێکی لەژێر دەستدایە، لە شەڕدا یەک ئەگرن و وەک برا بەگژ دوژمندا دەچن. لە خۆشیشدا وەک یەک خێزان گەورە و بچووکی خۆیان ئەخوێننەوە. ئاغاکان زۆریان ژیر و خوێندەوارن، چاک کردەوە و ڕەفتارن. هەموو کۆچک (دیواخان)یان هەیە. ڕۆژ هەتا ئێوارێ ڕێبوار، خزم و خوا، بەسزمان و لات و هەژار لەو کۆچکەدا بەنەرمی و شیرینییەکەوە چێشت و نانیان (بەخۆڕایی) دەرخوارد ئەدرێ. تا میوانیان بێ، دلّیان خۆشتری لێ دێ. زۆر ڕووخۆشن لە تەک ژێر دەستەکانیاندا. پیاویان هەیە گوندەکانیان بۆ بەڕێوە دەبەن. زۆر بێ فیزن لەگەلّ گوندییەکاناندا. ڕێزێکی زۆریش لە سەیدا (مەلا) و پیر و مامۆستا و ڕیش سپی و پیاوی زرنگیان دەگرن. ئەگەر بێتو ئاغایەک لەناویاندا ناپیاوەتییەکیان لەگەلّ بکات، یاخود کەتنێکی لێ ڕوەبدات، ئاغاکانی تر لەبەر خزمایەتی چاوترسێنی ناکەن و سەرزەنشتی ناکەن و جەزرەبەی پێ ناگەیێنن. لە جیاتی ئەوە لەهەر دێیە تێگەیشتوویەک هەلّدەبژێرن و کۆیان دەکەنەوە تا ژمارەیان دەگاتە پەنجا شەست کەسێک. لەوانە کۆڕێک پێک ئەهێنن، ناپیاوەتی ئاغاکە ئەخەنە بەردەمی ئەو کۆڕە، ئاغاکان خۆیان لەو کەتنە ناگەیێنن، بەلاّم پیاوە ژیرەکان لەو کارەساتە ئەکۆلّنەوە و بیریشی لێ ئەکەنەوە، ئەیکەنە ڕاوێژ و گفتوگۆ لەسەری، ئەگەر لە ڕاستیدا (ئاغاکە) ئەو کردەوە ناپەسندەی کردبوو، ئەوا فەرمانی بەسەردا ئەدەن، لەسەر بڕیاری هەموویان. ئینجا لەشکرێکی پشدەری جەنگاوەر دەدەنە پشت خۆیان و ڕووەو مالّی (ئاغاکە) مل ئەنێن، فەرمانی کۆڕەکەی پێ جێبەجێ دەکەن، زۆری لێ دەکەن مالّەکەی بار بکات و بچێتە ئەودیو سنووری پشدەرەوە.

هەندێک جار تالاّنیشی دەکەن، نایانەوێ بێتەوە. زەوییەکانی دابەش دەکەن، مەگەر لە پاش سالّێک یاخود زۆرتر، بەهۆی ئاغاکانەوە تکایان لێ بکات و بێتە گوندەکەی خۆی، (ئەمین بەگی قامیش) کە ئاغایەکی پشدەری بووە، سێ جار بەم چەشنەی لێ هاتووە!».

پشدەر کۆمارێکە بۆ خۆی

ئەمە دیارە کە ئەم شێوە کاروبار هەلّسووڕاندنە گەلێک کەلّکی هەیە. هەروەک لە کۆمارێکی دیمۆکراتی بچێ وایە! چونکە هێزی فەرمانداری بەدەست گەلەوەیە، سەربەستی و مافێکی زۆرە کە دراوە بەدانیشتووانی ناوچەکە. لەمەوە کردەوە و ڕەفتاری شیرین، خۆشەویستی، کاری ناپیاوانە نەکردن، زۆر لە ژێردەست و گەل نەکردن، ژیری، ڕاوێژکاری پەیدا دەبێ. بەڕاستی ئەمە کردەوە و کارێکی شیرینە و

دەستوورێکی ڕەندینە، بۆیە «میراودەلی»یەکان هەتا ئێستا هیچ کەسێک سەرنەکەوتووە بەسەریاندا و کز و بێ دەسەڵاتی نەکردوون. زۆر جاری وا هەبووە لەسەر خاکەکەی خۆیان کردۆتەوە و خۆیشیان داوە بەکوشت، تۆپ و تفەنگی ڕۆم و عەجەمیان گرتووە و لەشکرەکانیان تەفر و توونا کردوون. هەرچی هەرای ناو مسکێنەکانیشە هەر ئاغای گوند خۆی ئەیانکوژێنێتەوە و ئەیان بڕێتەوە، لەبەر ئەوە (پشدەر) لە هەموو جێیەکی تری کوردستان بێ ترسترە.

لەم چەندانەدا پشدەرییەکان بیستبوویان کە فەرمانڕەوایی عێراق نیازی وایە، کە (قەڵادزێ) بکات بەبنکەیەکی فەرمانڕەوایی. جا بۆ ئەوەی چنگاڵی بێگانە لە خاکیاندا گیر نەبێ، کەوتنە فریای خۆیان. کاربەدەستانیان دی و هەڵیان وەشاندەوە، هەرچەندە (ناوچەی پشدەر) خۆی هەروەک فەرمانڕەواییەکی کۆمار (جمهوریەت)ی وایە. بەڵام وەک خەریکی ئەوەبن فەرمانڕەواییەکی کوردی دابمەزرێنن وەهایە!

***

لە (پردی تەیەت) بەم لاوە کە (سیوەیل)ە هەندێ ئاغا بەزۆر فەرمان ئەدەن بەسەر مسکێندا. لەبەر ئەوە مسکێنەکان خۆشیان ناوێن. (ڕەشید ئاغا) تۆزێک زۆردارە، کەچی مسکێنەکان لە (ڕەزابەگی قایمقام) زۆر بێ گلەیین. مسکێنەکان پێیان خۆشە کە (ڕەزابەگ) بەرتیل ناخوات، دیاری وەرناگرێ. زۆرداریيان لێ ناکات، بەجوانیش هەڵ ئەکات لەگەڵیاندا. هیچ پیاوێکی (ڕەزابەگ) ناتوانێ بێ پارە پووشکەیەک لە مسکێن بستێنێ.

پشدەرییەکان ئازان، خاوەن قسەی خۆیانن، چاکەیشیان لەبەر چاوە، ئەیدەنەوە، هەموویان یەک دڵ و یەک زمانن، تەنیا (هەباسی مەحموود ئاغا)یان تیایە کە خۆی و پشدەرییەکانی لەمەڕ خۆی تۆزێک ناکۆکن لەگەڵ دەستەی (بابەکری سەلیم ئاغا)دا. لەگەڵ ئەمەیشدا هیچ شەڕ و هەرایەک لەناویاندا نییە.

***

شتێکی سەیریان بۆ گێڕامەوە. گوتیان: لە (مەرگە) بەسەر شاخەوکەوە سوارێک بەخۆی و ئەسپەکەیەوە بووە بەبەرد!. بێگومان شتی وا ڕوونادات. هەر ئەبێ جێماوێکی کوردانەبێ، کە لە سەردەمی زۆر کۆنەوە بۆمان بەجێ مابێ.

سینکێ ١٩٢٩/٨/٢٧

بەیانی دووشەممە لە تەک (حاجی محەممەد)دا لە (پوورە حەبێ)ماڵئاواییمان کرد. گەلێ تکای لێ کردین کە بمێنینەوە. بەند نەبووین. بەسوپاسێکی زۆرەوە لێی جیابووینەوە. بەدوو سات گەیشتینە گوندی (سینکێ) کە لەناو جەرگەی (شارباژێڕ) دایە. حاجی موحەممەد لە ڕێدا سەرگوزەشتە و قسەی خۆشی بۆ دەگێڕامەوە. لەبەر دەم چەمەکەدا چاوئەندازێکی لالەزارەکەم بەوێنەگرەکەم گرت. ئەسپەکەم بەربوو. چووە سەر ماینەکەی حاجی. گەلێک هاروجاجی کرد. وزەی لێ تێک داین، کردمان بەدێیەکەدا. لەوێ بەستمانەوە. لە ماڵی ئاشنایەکی حاجی موحەممەد کە ناوی «حەمە سلێمان» بوو لامان دا. نانی نیوەڕۆمان لەوێ خوارد. چایمان خواردەوە. پاش نوێژکردن. وێنەیەکی تری دێیەکەم کێشا، تۆزێ لەسەر

گردی (پیر هۆرێ) حەسواینەوە. بەتەماشاکردنی چاوئەندازی ئەم چەم و چوغورد و چیمەن و لالەزار و نزارە خۆم شادمان کرد، ئینجا بەناو باخاتدا ڕۆیشتین، لەپاش گەڕانێکی بیست وردیلە (دەقیقە)یی هێشتا نیوەیانمان نەبڕیبوو، بەناو چنار و عەرعەردا ڕۆیشتین، لەم بەر و لەوبەری (قولەکەی سیوەیل)ەوە دار قۆخی شەنگ و شۆخ هەبوون. لەوپەڕ ئەوانەوە هەندێ قۆخمان خوارد. بەکۆمەڵە کەلەمێوێک گەیشتین بەچڕە دارستانێکی بەهێی ناوازەی سینکێدا تێپەڕ بووین. بەهێی سینکێ لە هەموو شوێنێکی ناوچەی سلێمانیدا بەناوبانگە. بەڵام نە ئەمساڵ، نە پار، لەبەر کوللە بەری نەگرتبوو. پاش ئەوە بەناو کۆمەڵە دار سێو و هەڵووژە و قەیسیدا ڕۆیشتین. ئینجا بەژێر سێبەری شەنگە تووودا. دوای ئەوە بەناو ئاو و نەرمە دەشتی مەرەزەی شێخاندا ڕێگامان بڕی. بەڕاستی ئەم شوێنە خۆشانە و ئەم چاوئەندازە جوانانە منیان گەشکەدار کردبوو. لە ڕێ لامان دا. نوێژمان کرد. چووینە ماڵەوە. ئەسپمان هێنایە دەسرەوە. لە تەک حاجیدا ڕوو بەدەشت و دەر ڕێگامان گرتەبەر. لەواژە تێپەڕمان کرد، بەغار بەناو ئەو هەموو دارمازوو و دار بەڕووی کێو و کەژەدا ڕابوردین، لەگەڵ زەردەپەڕدا گەیشتینە ماڵەوە، دابەزین.

پێویستە ئەوەیش بڵێم کە لە کاتی جیابوونەوەماندا لە دێی (سینکێ)، (حەمە سلێمان)ی خانەخوێمان زۆر لەگەڵمان خەریک بوو کە بمێنینەوە، بەڵام نەماینەوە، بەڕێزێکی زۆرەوە ڕەوانەی کردین. کە سەرنجم دا ماڵی (حەمە سلێمان) سیانزە پوورە هەنگیان هەبوو. کە هەموو لە پوورە هەنگی چیاوە هاتبوونە ئەوێ. بەڵێ، لە (سینکێ)یشدا بەم جۆرە خۆشییەوە ڕامان بوارد. (سینکێ) بیست ماڵێکی تیابوو کە ژمارە سەریان خۆی ئەدا لە سەد کەسێک. (ڕەزابەگ)یان خۆش ئەوێ. فەرمانبەری خەڵکی خاکی خۆمانیان پێ چاکە. ڕقیان لە بێگانە زۆر ئەبێتەوە. زۆر حەزیان ئەکرد و ئاواتیان ئەخواست کە (ئیبراهیم ئەفەندی)ی دادگەر (قاضی)ی شارباژێڕ نەگوێزرێتەوە بۆ جێگایەکی تر، نەوەک بێگانەیەکی بخەنە جێ و خراپی لەگەڵ لادێییەکاندا بکات.

دانیشتووانی ئەم گوندە گوزەرانیان لەسەر فرۆشتنی ئەم بەرهەمانەیە: ترێ، بەهێ. دەغڵ و دان، داری سووتاندن، هەنگوین، (سینکێ) ترێ و هەنجیرێکی جوانی هەیە.

چوارتا ١٩٢٩/٨/٣٠

بەیانی ڕۆژی پێنج شەممە هێشتا خۆر نەکەوتبوو، لەگەڵ (حاجی ڕەشید)دا بەناو دار و دەوەنی چیا و چەم و چوغوردی (قەڵا چوالان)دا ڕۆیشتین و ڕوومان کردە چوارتا. کزەبای بەیانیش کە لە باڵی ئەسپەکەمی ئەدا شەنگ و شۆخی کردبوو لەو کاتەدا ڕۆژ دەم بەپێکەنینەوە لە کەلەوە خۆی دەرخست پرشنگیدا. شەوی دەرپەڕاند و بەسەر هەموو زیندەوەر و دار و درەختی جیهاندا خۆشەویستی پەخشان کرد. کۆترەکان کە بەسەر چڵی درەختەکانەوە بوون، دەرکەوتن و بەرسینگیان بەتیشکی زێڕینی ڕۆژەکە ڕازایەوە. کاتێکمان زانی لە نزیک باخەکانی چوارتاوە پۆلێکی بێ شومار. لە کەو و کۆتر و کۆترەباریکە لە ترسی ئێمە دایان لە شەققەی باڵ و ڕوو بەهەورازی چیاکە دەستیان کرد بەفڕین.

بەناو چیمەن و لالەزاری (چوارتا)یشدا لە ڕێگایەکەوە کە ئەم بەر و ئەوبەری بەپەرژینی گوڵی ڕەنگین

تەنیشت گیرابوو، تێپەڕمان کرد. ئەسپەکانمان لە دێیەکە بەستەوە و، ڕوو بەچایخانەکە ڕۆیشتین. پێنج شەش هەنگاوێکمان مابوو بگەینە چایخانەکە هاوڕێیەکی خۆشەویست، (شێخ ڕەئووفی سەید نووری نەقیب)م پێ گەیشت. بەڕوویەکی خۆشەوە ماندوونەبوونی لێ کردین و بردینیە ناو چایخانەکەوە، داینایین و خواردنی ناشتای دەرخوارد داین. پاش ئەوە بردینیە سەر کانی، سوورە چنارێکی پیشان دام. ئەمەندە ئەستوور و زەلام بوو، بەپشتێنێکی هەشت گەزی تەنگەی نە ئەهاتەوە یەک!. دارەکە ئەمەندە گەورە بوو، لەناو لەپی سەروویدا پیاو دەیتوانی بەتەواوەتی تیا ڕابکشێ. شوێنەکەی تەخت بوو، وەکو تەخت. هەنگێکی باشیش لەناو دارەکەدا حەوابووەوە. چوارتاییەکان باوەڕیان وا بوو کە ئەم دارە لەسەر گۆڕی پیاوچاکێک نێژرابوو. لەبەر ئەوە نابێ دەست لە هەنگوینەکەی ناوی بدرێ. دە ساڵ بوو ئەو هەنگوینە مابووەوە، کەس دەستی لێ نەدابوو. هەنگوینەکە ڕۆچوو بوو، تا گەیشتبووە بنی دارەکە!.

لەگەڵ (حاجی ڕەشید)دا چووینە لای (ئیبراهیم ئەفەندی دادگەر)، گەلێک میوان نەوازی و قسەی خۆشی بۆ کردین، زۆری پێ نەچوو، (شێخ ڕەئووف) هات بەدواما، بۆ ناوبانخ و چەرەس. لێرە (چەرەس) بەو جێیە ئەڵێن کە لە ناو ڕەزا بێ و مێوژ و دۆشاو و باسوقی تیا دروست بکەن. لە ڕێ دوو سێ وێنەمان گرت، هی خۆم لەگەڵ سەراکەدا، لە ڕەزەکەیدا هەندێ ترێی ناوازەی دەرخوارد داین. بەلای درەختی هەرمێ و قۆخ و قەیسیدا ڕوو بەهەوراز ڕۆیشتین. لقی دارەکان ئەشنانەوە. بەکزەبای چیاکە ئەشەکانەوە. لەوێدا وێنەیەکی (شێخ ڕەئووف)م گرت. بەدارتاشێک گەیشتین کاسەی داری دروست ئەکرد. تاوێک سەیری دەستیمان کرد. پاشان چووین بۆ سەیری مزگەوت و ساباتەکەی (ڕەزابەگ). ئینجا بۆ ماڵی (شێخ ڕەئووف) کە لەوێ نانێکی ناوازەی بۆ ئامادە کردبووین.

سات نزیکی حەوت بوو. چووینە نوێژی. لەسەر سەربانی مزگەوتەکە نوستین تا ساتی هەشت و نیو، لە چایخانە خۆشەکەدا چایەکی ڕەنگینمان نۆش کرد. چووینەوە بۆ لای دادگەر. ماڵئاواییمان لێ کرد. چووینە سەراکەوە، تازە فەرمانڕەوایی دروستی کردبوو. لەناو حەوشەکەیا هەموو جۆرە گوڵێک ڕوێنرابوو، پەنجەرە و دەرگاکانی ڕەنگ کرابوون. دوو قولەی تیاکرابوو، بۆ شەڕە تفەنگ. تازە چشتیرەکەی تیا دروست ئەکرا بۆ ئەسپەکانی باڵبازەکان. وەستاکان نەبێ (ئەرمەنی) بوون، هەموو کرێکارەکان کوردبوون. داخەکەم گەلێک چاوەڕوانی (شێخ ڕەئووف)مان کرد و گەڕاین بەدوایدا، نەمان دۆزییەوە ئەمانویست ماڵئاوایی لێ بکەین. کە سات خۆی دا لە دەی ئێوارە، ناچار بووین ملمان نا بەڕێگاوە، لە خوار دێیەکەوە وێنەیەکی چاوئەندازەی چوارتام گرت.

ئیتر هەر بەدەم ڕێوە گۆرانی خۆش خۆش و قسەی بەجۆشم بۆ (حاجی ڕەشید) ئەکرد. ئەم (حاجی ڕەشید)، و براکەیشی (حاجی موحەممەد)، هەردووکیان خزم دۆست و پیاوی چاک بوون. هەردوو خێزان لە ماڵێکدا بوون. بەهەموو (دڕەڵە) هەر چوار خێزانی تیا بوو. بەلای منەوە (حاجی موحەممەد) باشتر بوو لە (حاجی ڕەشید). چونکە سەر و زمانی خۆشتر و ڕووی شیرینتر و نەرمتر بوو. پێش ئەوەی ببێ بەشێوان لەولای دێی (شەمس ئاوا)وە لەگوێ چەمەکە نوێژمان کرد. نیوساتێک بوو تاریکی داهاتبوو، گەیشتینەوە (دڕەڵە) و بەکەسوکارمان شادبووینەوە.

بێش ئەوەی قسەکەم تەواو بکەم، ئەڵێم؛ چوارتا هەر سی ماڵێک ئەبوو. چل ماڵی باڵبازیشی تیابوو. سێ سەد کەس سەربازیشی تیا بوو. دێیەکی ئاودار و ڕەز و سەوزەدار و، پڕ لە درەخت و دار و، چاوئەندازی جوان بوو. بنکەی ناوچە (قضا)ی شارباژێڕیش بوو.

دوا قسە ١٩٢٩/٩/٢

سیانزە ڕۆژمان لە (شارباژێڕ)دا ڕابوارد. سوپاس بۆ خوا، بێ وەی بەخۆشییەوە گەڕاینەوە. جێ و شوێنی خۆمان لە دێهاتی: (سیرەمێرگ) و (گەنکاوا) و (دڕەڵە) و (قەڵا چوالان) و (وەڕاز) و (سینکێ) و (واژە) و (چوارتا)دا خۆش کرد و بەخۆشییەوە ڕامان بوارد. لە ماڵی هەموو لایەکیاندا میوانداریيەکی ناوازەمان کرا، کە هەرگیز لەبیرم ناچێتەوە و خوایش یاربێ هەوڵ ئەدەم تۆڵەیان بۆ بکەمەوە. کە هاتینەوە بۆ (سلێمانی) لە ئاوە سازگارە ساردەکەی شاخە ڕەنگینەکەی (ئەزمڕ) تینوێتیمان شکا.

لەم گەشتەمدا لە گەلێک ڕووەوە زانیم دەستکەوت و چاوم کرایەوە. لە پاش سوپاسی خوا، سوپاسی (حاجی ڕەشید) و (حاجی موحەممەد) و (پوورە حەبێ) و (شێخ ڕەئووف) و ئەو کەسانە ئەکەم کە میوانداریيان کردم و، بەهۆی ئەوانیشەوە لە زۆر ڕووەوە لە نیشتمانە نازدارەکەم و گەلە خۆشەویستەکەم شارەزا بووم و نزیکیش بوومەوە.